

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ»**

ІВАНОВА НАТАЛЯ СЕРГІЇВНА

УДК 338.27:330.52

**ПРОГНОЗУВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Дніпро – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Донецькому національному університеті економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського Міністерства освіти і науки України (м. Кривий Ріг).

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
Чернега Оксана Богданівна,
Донецький національний університет
економіки і торгівлі імені Михайла Туган-
Барановського Міністерства освіти і науки
України, в.о. ректора.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Маргасова Вікторія Геннадіївна,
Чернігівський національний технологічний
університет Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри бухгалтерського обліку,
оподаткування та аудиту;

доктор економічних наук, доцент
Лойко Валерія Вікторівна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
професор кафедри фінансів та економіки;

доктор економічних наук, доцент
Богма Олена Сергіївна,
Запорізький національний університет
Міністерства освіти і науки України, доцент
кафедри фінансів, банківської справи та
страхування.

Захист відбудеться « 19 » грудня 2018 р. о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.120.01 у Вищому навчальному закладі «Університет імені Альфреда Нобеля» за адресою: 49000, м. Дніпро, вул. Січеславська Набережна, 18, зал засідань вченої ради.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті <http://www.duan.edu.ua> та в бібліотеці Вищого навчального закладу «Університет імені Альфреда Нобеля» за адресою: 49000, м. Дніпро, вул. Січеславська Набережна, 18.

Автореферат розісланий « 19 » листопада 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

М.М. Вакулич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Особливості сучасного розвитку національної економіки, регіональні диспропорції, мінливість, динамічність та багатовимірність економічного середовища, процеси децентралізації державного управління потребують використання нових підходів до прогнозування забезпечення економічної безпеки. Вирішення поставленого завдання, у свою чергу, можливе через визначення спроможності регіонів розв'язувати проблеми своєчасної ідентифікації дестабілізуючих факторів та розробки стратегії управління економічною безпекою. Прогнозування є одним з вирішальних факторів підвищення економічної безпеки національної економіки, а тому стає підставою формування теоретичного і методологічного апарату й відповідного методичного інструментарію.

Значний внесок у дослідження економічної безпеки національної економіки та шляхів її забезпечення зробили вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема: І. Бабець, О. Богма, Т. Болгар, О. Вакульчик, З. Варналій, Т. Васильців, О. Власюк, Л. Головова, В. Геєць, С. Довбня, В. Засанський, В. Криворотова, В. Лойко, В. Маргасова, В. Мартинюк, О. Маслак, А. Мокій, В. Павлова, В. Пірумова, В. Предборський, Б. Пшик, В. Сенчагова, А. Сухоруков, М. Флейчук, В. Франчука, Ю. Харазішвілі, А. Ходжаян, О. Чернега, Б. Бузан, Х. Моргензан, Х. Маулль, Д. Олвей, Дж. Р. Голден, Р. Келлі та ін.

Проблематиці теоретичних і прикладних аспектів аналізу, оцінки та прогнозування економічної безпеки регіонів присвячені праці таких вітчизняних науковців: В. Геєць, О. Головова, О. Богма, Б. Карпінський, Т. Клебанова, В. Лойко, В. Маргасова, В. Пономаренко, С. Стеценко, Г. Сукрушев, А. Сухоруков, В. Ткаченко, Ю. Харазішвілі, Б. Холод, С. Холод, О. Чернега, Н. Чернова та ін.

Віддаючи належне напрацюванням вітчизняних і зарубіжних науковців із досліджуваної проблематики та значущості отриманих наукових результатів, слід зазначити, що окремі теоретико-методологічні і практичні питання прогнозування економічної безпеки регіонів та їх впливу на економічну безпеку національної економіки залишаються невирішеними. Існує об'єктивна необхідність подальших досліджень умов забезпечення економічної безпеки національної економіки в регіональному аспекті. Попри значний доробок вітчизняних авторів методологія прогнозування забезпечення економічної безпеки національної економіки з урахуванням її регіональної компоненти потребує уточнень. Виникає необхідність подальших досліджень дестабілізуючих факторів, визначення стратегічних пріоритетів забезпечення економічної безпеки національної економіки, формування стратегій підвищення економічної безпеки регіонів та розбудови механізму їх реалізації. Вищезазначене й зумовило вибір теми дослідження та його наукову актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до тематики науково-дослідних робіт Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського за темами: «Антикризовий менеджмент як фактор забезпечення економічного розвитку регіону» (номер державної реєстрації 0118U100276, 2018–2019 рр.), де автором здійснено аналіз показників соціально-економічного розвитку регіонів України за 2008–2016 рр. і розраховано інтегральний показник економічної безпеки регіонів; «Механізм та напрямки розвитку сучасного маркетингу в умовах нестабільності зовнішнього середовища» (номер державної реєстрації 0115U005051, 2015–2017 рр.), в межах якої автором здійснено аналіз соціально-економічного розвитку регіонів як прояв нестабільності зовнішнього середовища та виявлено диспропорції регіонального розвитку; «Компаративний аналіз регіональних туристичних ринків» (номер державної реєстрації 0117U004051, 2017–2019 рр.), де автором розраховано таксономічний показник розвитку видів економічної діяльності України за 2014 – 2015 рр.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування методологічних і концептуальних засад забезпечення економічної безпеки національної економіки в регіональному аспекті, а також розробка практичних рекомендацій щодо їх реалізації.

Для досягнення поставленої мети сформульовано та вирішено такі завдання:

- розкрити сутнісне наповнення поняття економічної безпеки на регіональному рівні;
- запропонувати концептуальну модель системи управління економічною безпекою на регіональному рівні;
- обґрунтувати ієрархічну структуру загроз економічній безпеці регіону;
- розробити методологічні засади прогнозування економічної безпеки регіонів;
- уточнити методичний інструментарій прогнозування рівня економічної безпеки регіонів та визначити послідовність етапів прогнозування рівня економічної безпеки регіонів;
- здійснити оцінку соціально-економічного розвитку регіонів України;
- проаналізувати рівень економічної безпеки регіонів України за ступенем їх соціально-економічного розвитку;
- визначити регіональні диспропорції економічної безпеки національної економіки;
- здійснити автентифікацію регіону як суб'єкта забезпечення економічної безпеки національної економіки;
- розробити систему моделей прогнозування інтегрального показника економічної безпеки регіонів;
- оцінити вплив загроз на економічну безпеку регіонів;
- розробити динамічну двофакторну матрицю «рівень економічної безпеки – стратегія»;

- визначити прогностичний ефект регіональної компоненти забезпечення економічної безпеки національної економіки;
- обґрунтувати механізм забезпечення економічної безпеки національної економіки в регіональному аспекті.

Об'єктом дослідження є процеси прогнозування забезпечення економічної безпеки національної економіки.

Предметом дослідження є теоретичні засади, методичні підходи та практичні аспекти забезпечення економічної безпеки національної економіки за регіональною компонентою.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною базою дослідження стали положення економічної теорії, макро- та мікроекономіки, теорії управління, праці провідних вітчизняних і зарубіжних науковців з питань забезпечення економічної безпеки регіонів та управління нею.

З метою досягнення поставлених наукових завдань у роботі використовувалися такі методи дослідження: узагальнення та систематизації (для визначення сутності понять «економічна безпека на регіональному рівні», «автентифікація регіону»); розрахунково-аналітичні та порівняльні (для дослідження динаміки та структури основних показників соціально-економічного розвитку регіонів національної економіки); економіко-математичні (для розрахунку інтегральних показників економічної безпеки регіонів та побудови їх прогнозних моделей); матричний (для визначення взаємозв'язку стратегічних пріоритетів, економічної безпеки регіонів та дестабілізуючих факторів економічного розвитку); графічні й табличні (для наочного зображення статистичного матеріалу, візуалізації теоретичних та практичних положень); кластерного аналізу (для групування регіонів за рівнем економічної безпеки); системного аналізу (для побудови ієрархічної структури загроз економічній безпеці регіонів); дискримінантного аналізу (для визначення класифікаційних функцій процедури автентифікації регіону як суб'єкта забезпечення економічної безпеки національної економіки); системного аналізу та синтезу (для розробки методологічних засад прогнозування економічної безпеки регіонів як окремого напрямку теорії прогнозування); системний підхід (для розробки концептуальної моделі системи управління економічною безпекою регіону). Обробка даних проведена із застосуванням прикладного програмного продукту STATISTICA 10.0.

Інформаційно-нормативною базою дослідження стали закони України, Укази Президента України, нормативні документи Кабінету Міністрів України, офіційні матеріали Державної служби статистики України, офіційні матеріали територіальних органів Державної служби статистики України, офіційні матеріали та публікації міжнародних організацій, наукові публікації вітчизняних і зарубіжних учених, збірники науково-практичних результати власних досліджень автора.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у розробці методологічних і концептуальних засад, а також практичних рекомендацій щодо забезпечення економічної безпеки національної економіки на регіональному рівні.

Основні результати дисертаційного дослідження, що відзначаються науковою новизною, полягають у такому:

вперше:

– розроблено концептуальну модель системи управління економічною безпекою регіону, яка містить такі взаємопов'язані елементи: 1) суб'єкт – керуюча підсистема (держава та її інститути, обласні та місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, інші регіони, підприємства, установи й організації державного та приватного сектора економіки, громадяни та їх об'єднання), ефективність функціонування якої оцінюється за результатами функціонування керованої системи економічної безпеки регіону; 2) об'єкт – керована підсистема (складові економічної системи регіонів: природні багатства, виробничі та невиробничі фонди, нерухомість, фінансові ресурси, господарські структури, сім'я, окрема особа); 3) механізм забезпечення економічної безпеки регіону (сукупність засобів, інструментів, методів та форм управління розвитком регіону). Така система управління дозволяє підвищувати якість, оперативність і достовірність моніторингу поточних параметрів економічної безпеки на регіональному рівні; вносити необхідні корективи і прогнозувати забезпечення економічної безпеки національної економіки через її регіональну компоненту;

– запропоновано методологічні засади прогнозування економічної безпеки регіонів як окремого напрямку теорії прогнозування, що містить сукупність таких теоретичних і методичних постулатів: 1) визначення мети прогнозу: розробка науково обґрунтованих альтернатив стратегій забезпечення економічної безпеки національної економіки в регіональному аспекті на основі інформації про тенденції зміни інтегрального показника економічної безпеки регіонів в часі і просторі; 2) обґрунтування принципів прогнозування: наукової обґрунтованості, системності, адекватності, альтернативності, цілеспрямованості, емерджентності, регулярності; 3) вибір методів прогнозування: таксономії, регресії, канонічних кореляцій, головних компонент; 4) виділення етапів прогнозування: підготовчого та виконавчого; 5) виокремлення завдань прогнозування: обґрунтування можливих перспектив, альтернатив, рішень, описів, вирішення проблем забезпечення економічної безпеки тощо. Визначення прогнозних значень економічної безпеки регіонів в умовах децентралізації державного управління та мінливості економічних явищ дозволяє своєчасно виявляти загрози, ліквідувати або зменшувати їх наслідки і на підставі комплексної оцінки й прогнозу рівня економічної безпеки регіонів ухвалювати альтернативні рішення щодо забезпечення економічної безпеки національної економіки в регіональному аспекті;

– запропоновано науково-методичний підхід до автентифікації регіону, який базується на результатах кластерного аналізу (ідентифікатори – кластери «Вищий», «Середній» та «Нижчий») й дискримінантного аналізу (класифікаційні функції для кожного кластера-ідентифікатора) і є процедурою встановлення належності регіону до одного з рівнів економічної безпеки («Вищий», «Середній» та «Нижчий») шляхом реалізації таких етапів: 1) формування вибірки значень показників; 2) стандартизація показників

вибірки; 3) розрахунок значень за класифікаційними функціями; 4) вибір максимального значення і визначення ідентифікатора. Це дозволяє автентифікувати конкретний регіон як суб'єкт забезпечення економічної безпеки національної економіки і сформулювати концепцію управління економічною безпекою регіону;

– розроблено систему моделей прогнозування інтегрального показника економічної безпеки регіонів, яка містить: 1) регресійні моделі інтегральних показників економічної безпеки регіонів, розрахованих методом таксономії за даними соціально-економічного розвитку всіх регіонів і кожного регіонального кластера окремо; 2) канонічні моделі економічної безпеки регіонів за результативними змінними (Y) та чинниками-симптомами (X); 3) математичні моделі, визначені методом головних компонент, з виокремленням чотирьох компонентів економічної безпеки регіонів та побудовою їх математичних виразів. Реалізація розроблених моделей дозволила визначити профілі економічної безпеки кожного регіону у 2008–2016 рр., а також прогнозувати значення параметрів економічної безпеки регіонів з метою запобігання ймовірним негативним тенденціям економічної безпеки національної економіки;

– побудовано динамічну двофакторну матрицю «рівень економічної безпеки – стратегія» регіону, яка являє собою поле, утворене горизонтальною віссю «чинники-симптоми (X)» і вертикальною віссю «результативні змінні (Y)». Конгруентність складових компонентів обох осей на полі матриці визначає стратегії підвищення рівня економічної безпеки національної економіки за регіональною компонентою, а саме: зростання (передбачає збереження досягнутого рівня економічної безпеки та запобігання виникненню можливих загроз); пристосування (проведення заходів пристосування складових економічної безпеки регіонів до змін зовнішнього середовища); трансформації (передбачає проведення трансформаційних змін, які стосуються пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку регіону, а також проведення необхідних заходів щодо протистояння дестабілізуючих факторів різного виду). Застосування розробленої матриці дозволяє обґрунтувати стратегічні напрями підвищення рівня економічної безпеки регіонів відповідно до сектора їх розміщення;

удосконалено:

– ієрархічну структуру загроз економічній безпеці регіонів, в якій, на відміну від існуючих, виокремлено загрози таких рівнів: першого (політична нестабільність); другого (низький рівень правової безпеки); третього (зростання економічних злочинів); четвертого (руйнування промислового потенціалу); п'ятого (зниження регіональної ліквідності, втрата ринків збуту, втрата конкурентоспроможності та конкурентних переваг); шостого (погіршення економічної стійкості); сьомого (погіршення стану природного середовища); восьмого (погіршення рівня життя); дев'ятого (міграційні процеси). Групування загроз за рівнями дозволяє визначити послідовність виникнення, ступінь впливу з метою управління економічною безпекою регіонів, а також стратегічні напрями забезпечення економічної безпеки;

– науково-методичний підхід до прогнозування рівня економічної безпеки, який, на відміну від існуючих, уточнює методичний інструментарій прогнозування (методи багатовимірного статистичного аналізу та поєднання різних методів прогнозування) і здійснюється за двома векторами: 1) побудова регресійної моделі прогнозування інтегрального показника економічної безпеки (розрахунок інтегрального показника економічної безпеки методом таксономії; ретроспективний аналіз інтегрального показника; визначення характеру та ступеня впливу факторів; побудова регресійної моделі прогнозування інтегрального показника економічної безпеки); 2) побудова моделей прогнозування інтегрального показника економічної безпеки методами канонічного та компонентного аналізу; проведення аналізу достовірності побудованих моделей прогнозування, коригування;

– підхід до визначення впливу загроз на економічну безпеку регіонів, що, на відміну від існуючих, базується на видозмінах функції еластичності інтегральних показників економічної безпеки регіону, розрахованих за різними моделями прогнозування у відповідних регресійних моделях залежності інтегральних показників економічної безпеки від раніше ідентифікованих загроз, що дозволило за показником кореляції визначити такі найбільш впливові загрози: втрата ринків збуту; міграція населення; конкурентоспроможність регіону; охорона та раціональне використання природних ресурсів; політична нестабільність. Такий підхід служить підґрунтям для встановлення здатності регіонів протистояти ідентифікованим загрозам;

– науково-методичний підхід до визначення рівня економічної безпеки національної економіки, який на відміну від існуючих, визначається через регіональну компоненту і базується на фактичних, і прогнозних значеннях інтегральних показників економічної безпеки регіонів країни, їх участі у формуванні національної економіки (за питомою вагою населення регіону у загальній структурі населення країни), здатності регіонів протистояти ідентифікованим загрозам (за коефіцієнтом кореляції та еластичності) та застосуванні методу середньозважених величин. Це дозволяє побудувати профілі економічної безпеки національної економіки за фактичними даними соціально-економічного розвитку регіонів у попередні роки і прогнозувати рівень економічної безпеки національної економіки за їх прогнозними значеннями, а також визначити стратегічні пріоритети забезпечення економічної безпеки національної економіки у регіональному аспекті;

набули подальшого розвитку:

– тлумачення сутності поняття «економічна безпека на регіональному рівні», що, на відміну від існуючих, розглядається як властивість соціально-економічної системи регіону, що за умов дестабілізуючого впливу загроз різного виду й децентралізації управління показує здатність забезпечувати стабільність, стійкість та подальший економічний розвиток, а також конкурентоспроможність і рівень економічної незалежності;

– методичний підхід до аналізу рівня економічної безпеки регіонів, який, на відміну від існуючих, проводиться за показниками соціально-економічного розвитку регіонів України методом таксономічного аналізу і передбачає розрахунок інтегрального показника економічної безпеки регіонів, що коливається від 0 до 1 та дозволяє визначати тенденції змін інтегральних показників й еталонні значення рівня економічної безпеки з метою забезпечення відповідної характеристики соціально-економічного розвитку конкретного регіону;

– науково-теоретичний підхід до встановлення регіональних диспропорцій економічної безпеки національної економіки, що, на відміну від існуючих, базується на формуванні регіональних кластерів за рівнями економічної безпеки – «Вищий», «Середній» та «Нижчий», характерні ознаки та критерії оцінки яких визначаються за значеннями таксономічних показників економічної безпеки, що дозволяє обґрунтувати напрями і заходи державного регулювання й управління розвитком регіонів;

– механізм забезпечення економічної безпеки національної економіки, який, на відміну від існуючих, містить елемент визначення прогностичного ефекту регіональної компоненти на підставі застосування інструментів (технології, програми) та методів (економічні, адміністративні, організаційні, соціально-психологічні, інформаційно, нормативно-правові). Це дозволяє визначати цілеспрямований вплив на процеси реалізації стратегії забезпечення економічної безпеки регіонів зокрема та національної економіки в цілому.

Практичне значення отриманих результатів полягає в розробці теоретико-методологічних засад прогнозування забезпечення економічної безпеки національної економіки у регіональному вимірі.

Найбільш суттєве практичне значення мають такі результати дослідження: розроблено науково-методичний підхід до автентифікації регіону як суб'єкта забезпечення економічної безпеки національної економіки, систему моделей прогнозування інтегрального показника економічної безпеки регіонів і динамічну двофакторну матрицю «рівень економічної безпеки – стратегія»; удосконалено науково-методичний підхід до визначення рівня економічної безпеки національної економіки через регіональну компоненту і механізм забезпечення економічної безпеки національної економіки.

Наукові результати, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження пройшли апробацію та прийняті до використання й впровадження: Комітетом Верховної Ради України з питань економічної політики при формуванні та реалізації державної політики щодо забезпечення економічної безпеки національної економіки у регіональному аспекті (довідка №04-16/15-425, реєстраційний номер 0003022); департаментом економічного розвитку Дніпропетровської обласної державної адміністрації при розробці та реалізації програм економічного розвитку Дніпропетровської області (довідка № 0543, реєстраційний номер 0543); відділенням Донецької торгово-промислової палати у м. Маріуполі при наданні консультаційних послуг, здійсненні інформаційного обслуговування та забезпеченні практичної допомоги підприємствам з урахуванням вимог забезпечення економічної безпеки національної та

регіональної економік при здійсненні ними господарської діяльності (довідка №03/1845 від 17.05.2017 р.).

Результати досліджень використовуються в освітньому процесі Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського при викладанні дисциплін «Стратегічне управління», «Планування розвитку територій» і виконанні магістерських кваліфікаційних робіт здобувачами вищої освіти (довідка № 01.01-17/429 від 15.06.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, викладені в дисертаційній роботі, одержані автором самостійно і знайшли відображення в наукових публікаціях.

Апробація матеріалів дисертації. Основні результати дисертаційної роботи доповідалися і були схвалені на 15 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях і семінарах, а саме: на Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми економіки України: тенденції, ризики, стимули» (м. Дніпропетровськ, 2013 р.); II Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Маркетинг і менеджмент в системі національних і світових економічних інтересів» (м. Кривий Ріг, 2017 р.); II Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Стратегії та інновації: актуальні управлінські практики» (м. Кривий Ріг, 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Реформування соціально-економічної системи суспільства» (м. Кривий Ріг, 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективні напрямки розвитку економіки, управління та права: теорія і практика» (м. Полтава, 2018 р.); II Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Актуальні проблеми функціонування господарської системи України» (м. Хмельницький, 2018 р.); III Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Модернізація фінансово-кредитної системи України: виклики глобалізації» (м. Кривий Ріг, 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми використання потенціалу економіки країни: світовий досвід та вітчизняні реалії» (м. Дніпро, 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка і менеджмент: сучасні трансформації в епоху глобалізації» (м. Одеса, 2018 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах» (м. Тернопіль, 2018 р.); VII Міжнародній науково-практичній конференції «Problems and Prospects of Territories' Socio-Economic Development» (м. Ополь, Польща, 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні напрямки розвитку ринкової економіки на засадах конкурентоспроможності, інноваційності та сталості» (м. Запоріжжя, 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Емерджентність економічних систем у сфері управління суспільним розвитком» (м. Черкаси, 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасна соціально-економічна система: парадигма, завдання і тенденції» (м. Ніжин, 2018 р.); III Міжнародній науково-практичній конференції «Управління економічними процесами на макро- і мікрорівні: проблеми та перспективи вирішення» (м. Львів, 2018 р.).

Публікації. За темою дисертаційного дослідження опубліковано 41 наукову працю, з яких: одноосібна монографія (19,7 др. арк.), 25 статей (у тому числі 6 статей у наукових фахових виданнях України, 19 статей – у виданнях України, що внесені до міжнародних наукометричних баз), 15 праць апробаційного характеру. Загальний обсяг публікацій складає 35,45 др. арк., особисто автору належить 35,45 др. арк.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел з 367 найменувань на 42 сторінках і 22 додатків на 119 сторінках. Загальний обсяг роботи складає 544 сторінки, основний текст викладено на 382 (15,9 авторських аркушів) сторінках. Дисертація містить 53 таблиці та 106 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** подано обґрунтування вибору теми дослідження, визначено мету, завдання, методи, предмет та об'єкт дослідження, відображено наукову новизну, теоретичну і практичну значущість роботи.

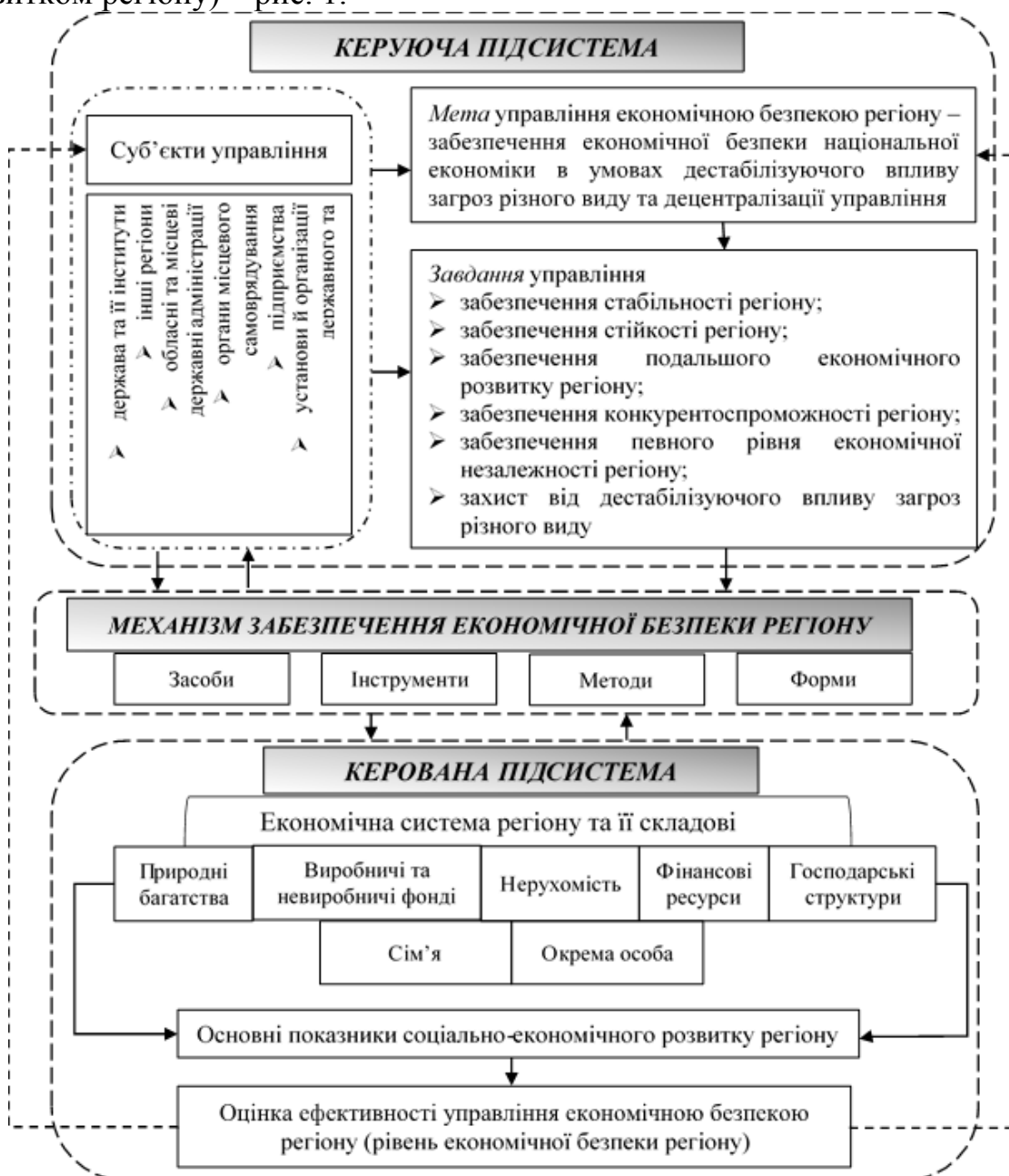
У першому розділі «**Теоретичні аспекти дослідження економічної безпеки національної економіки на регіональному рівні**» розкрито сутнісне наповнення поняття економічної безпеки на регіональному рівні; запропоновано концептуальну модель системи управління економічною безпекою на регіональному рівні; обґрунтовано ієрархічну структуру загроз економічній безпеці регіону.

Глобалізаційні процеси, зростання невизначеності зовнішнього середовища, децентралізація державного управління, диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів України призводять до підвищення ролі прогнозування економічної безпеки національної економіки, зокрема на регіональному рівні.

Аналіз концепцій, парадигм та різноманітних авторських напрямів теорії економічної безпеки, особливостей економічних відносин в системі «регіон – національна економіка» дозволяє стверджувати, що економічна безпека регіону: 1) комплексне поняття, що базується на застосуванні системного підходу до дослідження; 2) є властивістю соціально-економічної системи регіону, що відображає здатність забезпечувати стабільність, стійкість та його подальший економічний розвиток, а також рівень конкурентоспроможності та економічної незалежності за умов дестабілізуючого впливу загроз різного виду й децентралізації управління; 3) визначається за допомогою системи показників, які дозволяють порівнювати рівень економічної безпеки досліджуваного регіону з іншими регіонами; 4) є одним з факторів забезпечення економічної безпеки національної економіки.

У дисертаційному дослідженні на підґрунті системного підходу розроблено концептуальну модель системи управління економічною безпекою регіону. Модель містить такі взаємопов'язані елементи: керуюча підсистема (суб'єкт), керована підсистема (об'єкт) та механізм забезпечення економічної безпеки регіону. Керуюча підсистема управління економічною безпекою

регіону представлена державою та її інститутами, обласними та місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, іншими регіонами, підприємствами, установами й організаціями державного та приватного секторів економіки, громадянами та їх об'єднаннями. Керована підсистема містить складові економічної системи регіону (природні багатства, виробничі та невиробничі фонди, нерухомість, фінансові ресурси, господарські структури, сім'я, окрема особа), за результатами функціонування якої оцінюється ефективність реалізації завдань керуючої підсистеми (за основними показниками соціально-економічного розвитку регіонів у відповідному періоді). Взаємодія між керованою та керуючою підсистемами економічної безпеки регіонів відбувається завдяки наявності відповідного механізму (сукупність засобів, інструментів, методів та форм управління економічним розвитком регіону) – рис. 1.

Рис. 1. Концептуальна модель системи управління економічною безпекою регіону

У результаті реалізації концептуальної моделі може бути забезпечено якість, оперативність і достовірність моніторингу поточних параметрів економічної безпеки на регіональному рівні, а також коригування показників й прогнозування прийняттого рівня економічної безпеки національної економіки через її регіональну компоненту.

Обґрунтовано ієрархічну структуру загроз економічній безпеці регіону на підставі використання різних підходів до визначення категорії «економічна безпека» з точки зору теорій ризиків, конфліктів, катастроф. Встановлено, що ієрархічна структура містить ключові загрози відповідно до їх вагомості. Виокремлено загрози таких рівнів: 1-й – політична нестабільність; 2-й – низький рівень правової безпеки; 3-й – зростання економічних злочинів; 4-й – руйнування промислового потенціалу; 5-й – зниження регіональної ліквідності, втрата ринків збуту, втрата конкурентоспроможності та конкурентних переваг; 6-й – погіршення економічної стійкості; 7-й – погіршення стану природного середовища; 8-й – погіршення рівня життя; 9-й – міграційні процеси.

Визначено, що політична нестабільність є однією із суттєвих загроз економічній безпеці регіону, при цьому не менш вагомими стають вплив низького рівня правового захисту та зростання економічних злочинів. Зазначені дестимулятори економічної безпеки регіону віднесено до групи законодавчо-правових та адміністративно-політичних загроз, які виникають під час реалізації державної регіональної політики.

Згідно зі встановленою ієрархією виокремлено групу загроз (зниження фінансової ліквідності, втрата ринків збуту, конкурентоспроможності та конкурентних переваг, зміни гарантій економічної діяльності), що являє собою дестабілізуючі фактори, які виникають під час здійснення управління економічним розвитком регіону. Запропонована ієрархія загроз економічній безпеці регіонів може бути модифікована шляхом зміни зв'язків між загрозами на першому етапі моделювання.

У другому розділі «**Методологічні основи прогнозування економічної безпеки регіонів**» розглянуто методологічні засади прогнозування економічної безпеки регіонів; обґрунтовано методичний інструментарій та визначено послідовність етапів прогнозування рівня економічної безпеки регіонів.

На підставі критичного аналізу існуючих підходів до трактування прогнозування економічних систем різного рівня та розуміння поняття «економічна безпека» запропоновано методологічні засади прогнозування економічної безпеки регіонів, метою якого є розробка стратегій забезпечення економічної безпеки національної економіки в регіональному аспекті згідно з інформацією про тенденції зміни інтегральних показників в часі і просторі. Прогнозування проведено за принципами наукової обґрунтованості, системності, адекватності, альтернативності, цілеспрямованості, емерджентності, регулярності (періодичності).

Обґрунтовано положення про те, що для прогнозування економічної безпеки регіону доцільно застосовувати три групи методів: інтуїтивні, аналітичні та статистичні відповідно до поставленого завдання та етапу прогнозування.

Визначено, що найбільш прийнятним для дослідження та прогнозного моделювання інтегрального показника економічної безпеки регіонів є методи багатовимірної статистики, а саме: таксономічний, канонічний, кластерний, головних компонент та дискримінантного аналізу.

За результатами канонічного аналізу можна ідентифікувати латентні фактори управління економічною безпекою регіону та визначити значущість кожної факторної ознаки залежно від ступеня впливу фактора на результативні ознаки. За даними таксономічного аналізу на основі індикаторів соціально-економічного розвитку розраховується інтегральний показник економічної безпеки регіонів. Застосування кластерного аналізу соціально-економічних показників розвитку регіонів дозволяє згрупувати їх за кластерами (групами), що є підґрунтям для ідентифікації однорідності регіонів у межах відповідних кластерів та формування регіональних кластерів економічної безпеки. За підсумками дискримінантного аналізу складових економічної безпеки регіону стає можливим визначення класифікаційних функцій, які є основою автентифікації регіону (віднесення регіону до відповідних груп). Згідно з методом головних компонент визначаються основні внутрішні фактори економічної безпеки регіонів та встановлюється їх взаємозв'язок з відповідними індикаторами.

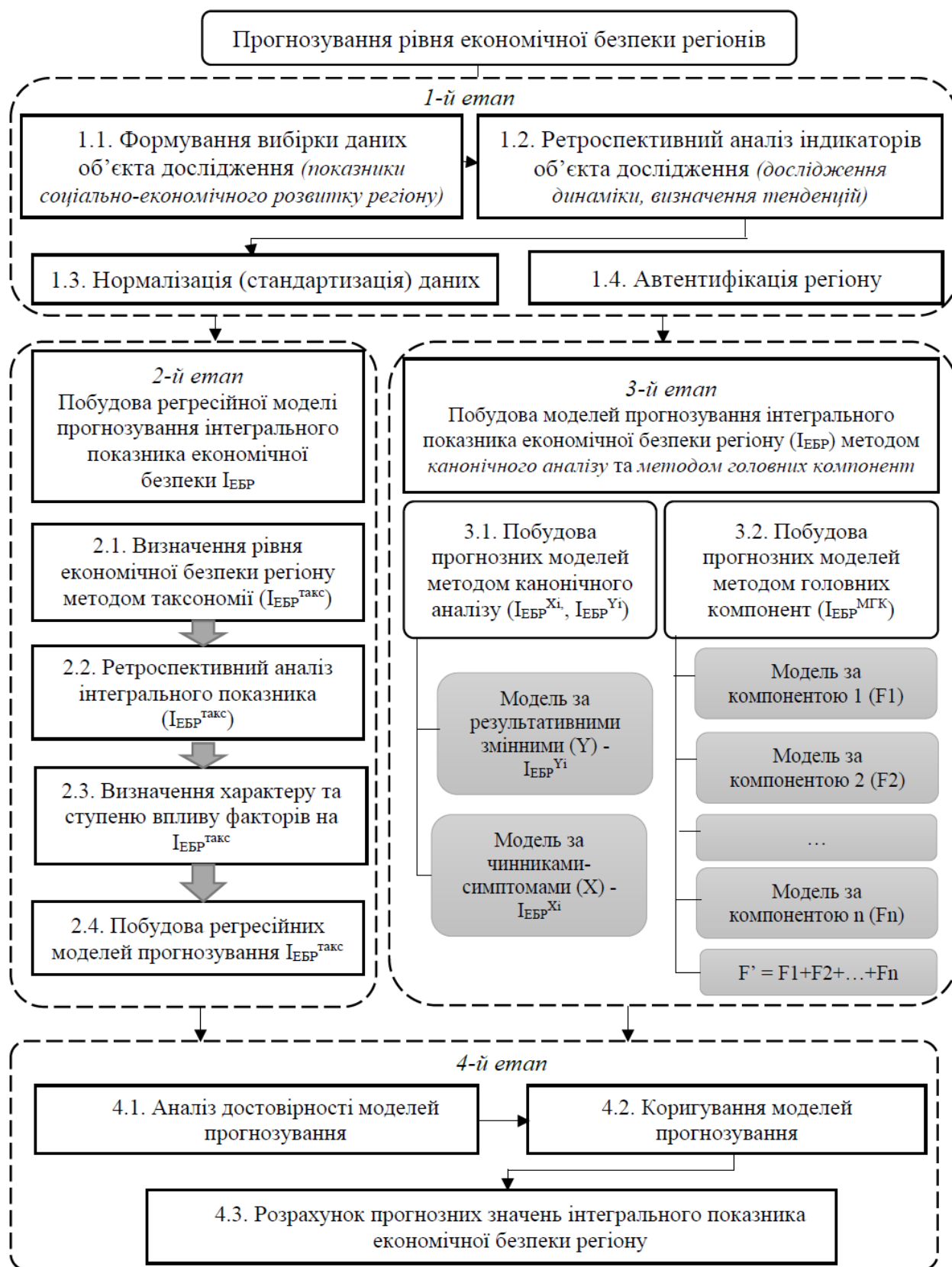
Удосконалено науково-методичний підхід до прогнозування рівня економічної безпеки шляхом конкретизації методичного інструментарію прогнозування та розробки прогнозних моделей інтегрального показника економічної безпеки регіону за двома напрямками: побудова регресійної моделі прогнозування інтегрального показника економічної безпеки, розрахованого методом таксономічного аналізу та моделей прогнозування інтегрального показника економічної безпеки методами канонічного й компонентного аналізу (рис. 2).

Запропонований комплекс методичного інструментарію дозволяє розробити систему моделей прогнозування економічної безпеки регіонів за даними статистичної інформації про соціально-економічний розвиток регіонів.

У третьому розділі «**Дослідження соціально-економічного розвитку регіонів в системі національної економіки**» здійснено оцінку соціально-економічного розвитку регіонів України; проаналізовано рівень економічної безпеки регіонів України; визначено регіональні диспропорції економічної безпеки національної економіки.

Застосовуючи показники соціально-економічного розвитку регіонів України у 2008–2016 рр. і використовуючи динамічний, структурний та компаративний методи, проведено аналіз динаміки соціально-економічного розвитку регіонів, структурний аналіз макроекономічних показників за регіонами, визначено рейтингову оцінку регіонів і встановлено такі тенденції:

– зменшення кількості зайнятого економічною діяльністю населення в Україні: в 2013 р. порівняно з 2008 р. на 2,71%, в 2016 р. порівняно з 2014 р. на 9,94%;

Рис. 2. Етапи та методичний інструментарій прогнозування рівня економічної безпеки регіонів

– зменшення наявного доходу населення у розрахунку на одну особу (у цінах 2010 р.) в 2016 р. на 1,44% порівняно з 2008 р. та коливання цього показниками за окремими регіонами;

– зменшення ВВП у 2016 р. (у цінах 2010 р.) порівняно з 2008 р. на 2,7 %; зростання ВВП протягом 2016 р. (у цінах 2010 р.) на 6,7% та суттєве коливання за регіонами;

– зменшення обсягу реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) в Україні в цінах 2010 р. на 9%; відновлення зростання у 2016 р. порівняно з 2015 р. на 10%.

Встановлено у середньому чотирикратну розбіжність між мінімальними та максимальними значеннями показників соціально-економічного розвитку регіонів. При цьому 75% регіонів мають значення показників нижчі за їх середні значення по Україні, що свідчить про соціально-економічну диференціацію регіонів, яка є джерелом загроз економічній безпеці національної економіки.

Результати аналізу динаміки та структури основних параметрів соціально-економічного розвитку регіонів України у 2008–2015 рр. дозволили сформулювати матрицю розподілу еталонних показників (табл. 1).

Таблиця 1

Матриця розподілу еталонних показників соціально-економічного розвитку регіонів у 2008–2015 рр.

Рік Показник**	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*
X ₁	Донецька						Дніпропетровська	
X ₂	Донецька						Дніпропетровська	
X ₃	Донецька						Дніпропетровська	
X ₄	Харківська	Одеська	Харківська			Одеська	Харківська	
X ₅	Донецька						Дніпропетровська	
X ₆	Закарпатська	Київська	Вінницька	Чернівецька	Кіровоградська	Тернопільська	Донецька	Луганська
X ₇	Донецька						Дніпропетровська	
X ₈	Донецька						Дніпропетровська	
X ₉	Київська	Черкаська		Вінницька	Київська	Вінницька		
X ₁₀	Вінницька			Полтавська	Вінницька			Полтавська
X ₁₁	Київська	Черкаська				Вінницька		
X ₁₂	Київська							
X ₁₃	Дніпропетровська	Донецька					Дніпропетровська	
X ₁₄	Донецька						Дніпропетровська	
X ₁₅	Дніпропетровська							
X ₁₆	Дніпропетровська	Запорізька	Дніпропетровська			Київська	Сумська	Вінницька
X ₁₇	Донецька	Дніпропетровська	Донецька				Дніпропетровська	

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях;

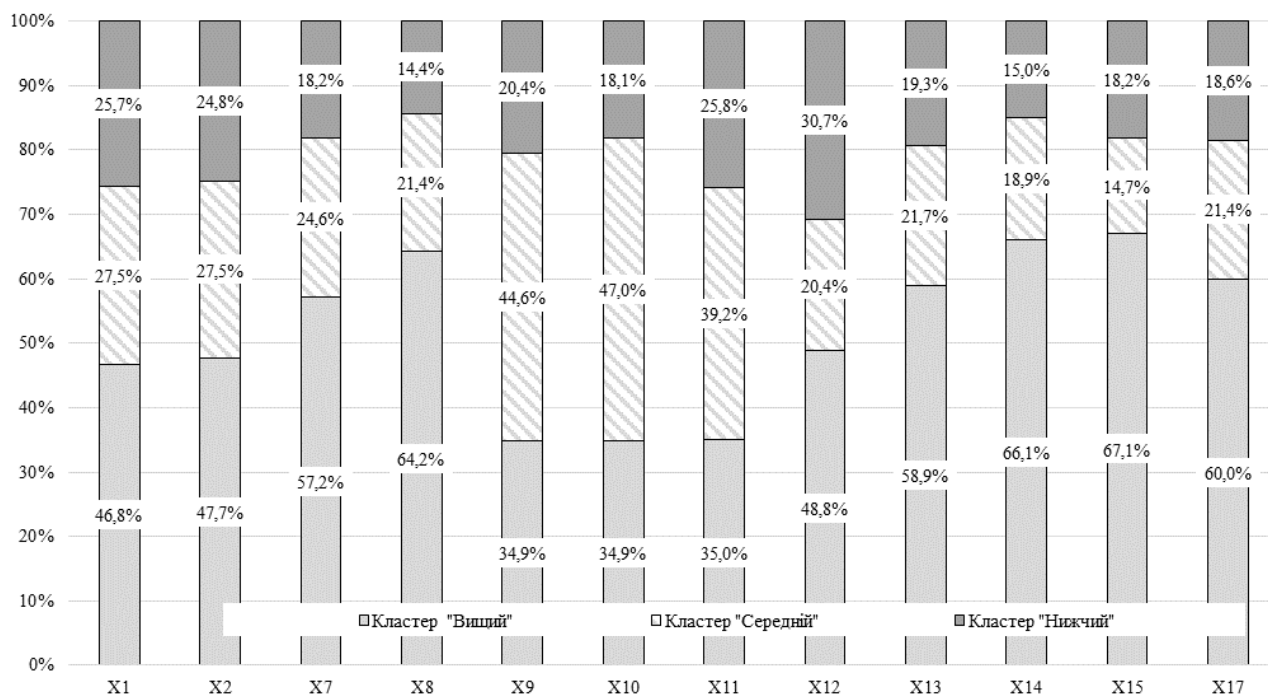
** X_1 – чисельність наявного населення, тис. осіб; X_2 – кількість зайнятих економічною діяльністю, тис. осіб; X_3 – наявний дохід населення у розрахунку на одну особу, грн; X_4 – витрати населення у розрахунку на одну особу, грн; X_5 – середньомісячна заробітна плата, грн; X_6 – індекс споживчих цін, %; X_7 – валовий регіональний продукт, млн грн; X_8 – обсяг реалізованої промислової продукції, (товарів, послуг), млн грн; X_9 – продукція сільського господарства, млн грн; X_{10} – продукція рослинництва, млн грн; X_{11} – продукція тваринництва, млн грн; X_{12} – введення в експлуатацію загальної площі житла, тис. м²; X_{13} – роздрібний товарооборот підприємств, млн грн; X_{14} – експорт та імпорт товарів, млрд дол. США; X_{15} – експорт та імпорт послуг, млрд дол. США; X_{16} – фінансовий результат до оподаткування, млрд грн; X_{17} – капітальні інвестиції, млрд грн.

Відповідно до удосконаленого методичного підходу до аналізу рівня економічної безпеки регіонів, який базується на застосуванні таксономічного аналізу основних показників їх соціально-економічного розвитку (X_1 – X_{17}), визначено інтегральні показники ($I_{\text{ЕБР}}^{\text{такс}}$) за таксономічними коефіцієнтами X_1 – X_{17} кожного регіону України.

Встановлено, що у досліджуваному періоді максимального значення інтегральний показник досяг у 2011 р. – на рівні 0,72 пунктів (Дніпропетровська область), мінімального значення у 2015 р. – на рівні 0,05 пунктів (Луганська область). Констатується, що за цим показником перше місце посідає Дніпропетровська область (2008 р. – 0,67; 2009 р. – 0,58; 2010 р. – 0,7; 2011 р. – 0,72; 2012 та 2013 рр. – 0,67; 2014 р. – 0,59 та 2015 р. – 0,65). Найнижче значення показника – в Чернівецькій області. Виявлено розбіжність між максимальним та мінімальним значеннями інтегрального показника економічної безпеки у середньому на рівні 0,55 пунктів: від 0,49 (2014 р.) до 0,6 (2015 р.). Це є досить значним відхиленням, що свідчить про тенденцію до зростання диспропорцій у забезпеченні економічної безпеки регіонів.

За результатами ретроспективного аналізу інтегрального показника регіонів у 2008–2015 рр. визначено такі тенденції: значення показника збільшувалися у Тернопільській, Чернігівській, Хмельницькій, Івано-Франківській, Кіровоградській, Волинській, Вінницькій, Житомирській, Запорізькій, Львівській, Миколаївській, Полтавській, Сумській, Харківській та Київській областях і зменшувалися – у Донецькій, Закарпатській, Луганській, Одеській, Херсонській, Черкаській та Чернівецькій областях.

Розвинуто науково-теоретичний підхід до встановлення регіональних диспропорцій економічної безпеки національної економіки. Сформовано регіональні кластери: 1-й «Вищий» (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Львівська, Одеська, Харківська області); 2-й «Середній» (Вінницька, Кіровоградська, Миколаївська, Полтавська, Сумська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області); 3-й «Нижчий» (Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Луганська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька). Визначено диспропорції забезпечення економічної безпеки національної економіки в межах кожного з кластерів. На рис. 3 наведено диспропорції у 2015 р.

Рис. 3. Диспропорції забезпечення економічної безпеки національної економіки за регіональними кластерами, 2015 р.

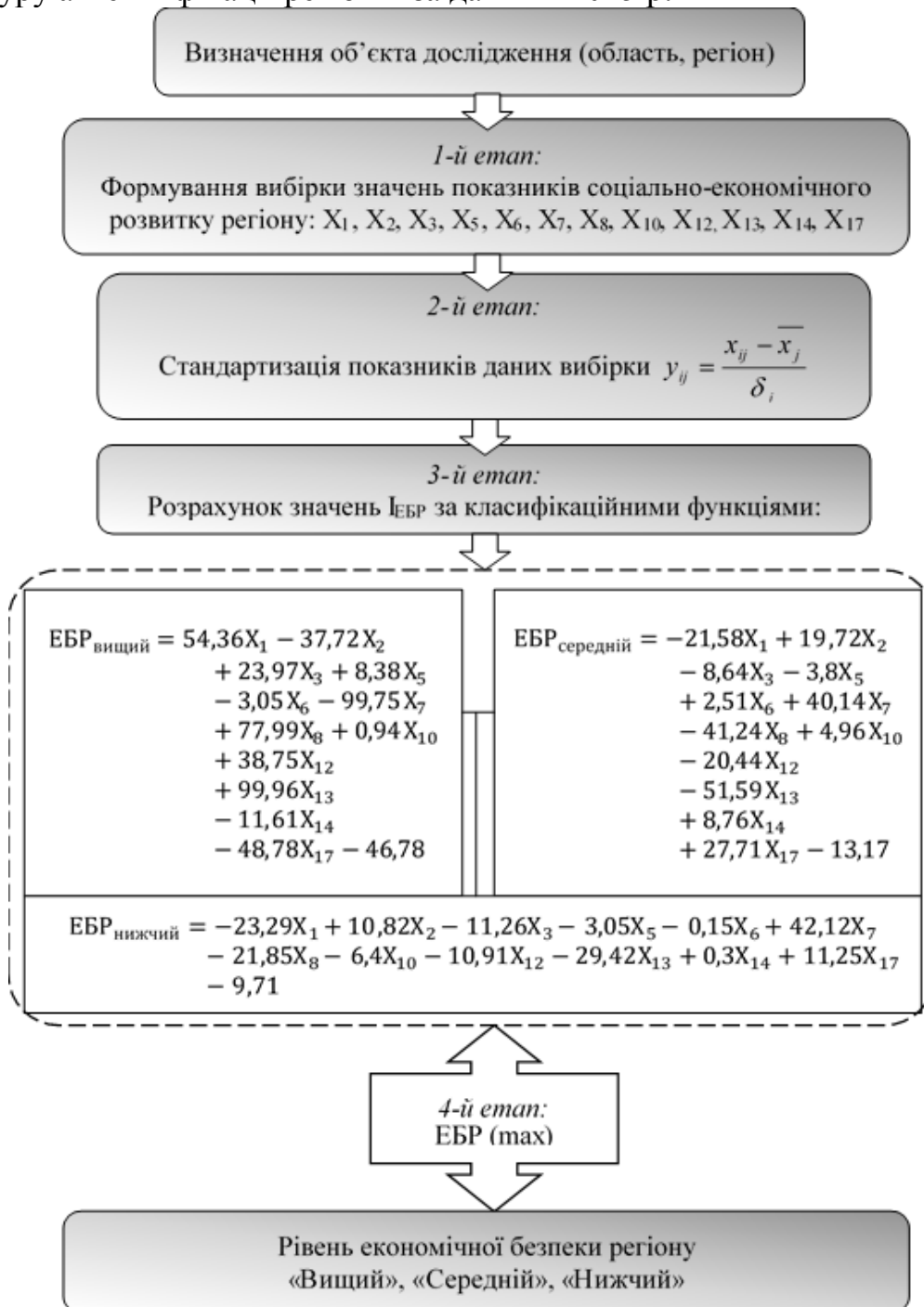
Зокрема регіони кластера «Вищий», питома вага якого складає 29 %, забезпечують від 46,8 % (X₁) до 67,1% (X₁₅) формування показників соціально-економічного розвитку національної економіки (X₁, X₂, X₇, X₈, X₁₂–X₁₅, X₁₇); регіони кластера «Середній» (питома вага – 37,5%) є формуючим для таких показників, як X₉ (44,6%), в т. ч. X₁₀ (47%) та X₁₁ (39,2%).

Значні диспропорції між кластерами щодо забезпечення економічної безпеки національної економіки спостерігаються за такими показниками: «Експорт/імпорт послуг» (кластер «Вищий» – 67,1%, «Середній» – 14,7, «Нижчий» – 18,2%), «Експорт/імпорт товарів» (кластер «Вищий» – 66,1%, «Середній» – 18,9, «Нижчий» – 15,0%), «Обсяг реалізованої промислової продукції» (кластер «Вищий» – 64,2%, «Середній» – 21,4, «Нижчий» – 18,2%). Встановлено розбіжність між максимальним та мінімальним значеннями інтегрального показника економічної безпеки у середньому на рівні 0,55 пунктів: від $\Delta=0,49$ (2014 р.) до $\Delta=0,6$ (2015 р.), що є досить значними відхиленнями. На підставі результатів визначено тенденції до зростання диспропорцій щодо забезпечення економічної безпеки регіонів.

У четвертому розділі «Прогнозування рівня економічної безпеки регіонів національної економіки України» здійснено автентифікацію регіону як суб'єкта забезпечення економічної безпеки національної економіки; розроблено систему моделей прогнозування інтегрального показника економічної безпеки регіонів; проведено оцінку впливу ідентифікованих загроз на економічну безпеку регіонів.

Для автентифікації регіону як суб'єкта забезпечення економічної безпеки національної економіки і встановлення його належності до відповідного

регіонального кластера запропоновано науково-методичний підхід. Згідно з результатами кластерного аналізу (ідентифікатори – кластери «Вищий», «Середній» та «Нижчий») та дискримінантними (класифікаційними) функціями здійснено процедуру автентифікації за такими етапами: 1-й – формування вибірки значень показників X_1 – X_3 , X_5 – X_8 , X_{10} , X_{12} – X_{14} , X_{17} ; 2-й – стандартизація показників даних вибірки; 3-й – розрахунок значень ЕБР за класифікаційними функціями (ЕБР_{вищий}, ЕБР_{середній}, ЕБР_{нижчий}); 4-й – вибір максимального значення і визначення ідентифікатора. На рис. 4 наведено процедуру автентифікації регіонів за даними 2015 р.

Рис. 4. Процедура автентифікації регіону як суб'єкта забезпечення економічної безпеки національної економіки

Відповідно до автентифікації встановлено, що у досліджуваному періоді кластерна належність регіонів практично не змінюється (табл. 2).

Таблиця 2

Автентифікація регіонів як суб'єктів забезпечення економічної безпеки національної економіки у 2008–2016 рр.

Регіон (область)	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Вінницька									
Волинська									
Дніпропетровська									
Донецька									
Житомирська									
Закарпатська									
Запорізька									
Івано-Франківська									
Київська									
Кіровоградська									
Луганська									
Львівська									
Миколаївська									
Одеська									
Полтавська									
Рівненська									
Сумська									
Тернопільська									
Харківська									
Херсонська									
Хмельницька									
Черкаська									
Чернівецька									
Чернігівська									

Кластер «Вищий»
 Кластер «Середній»
 Кластер «Нижчий»

Визначено, що до кластера «Вищий» належать такі регіони: Дніпропетровська, Донецька, Київська, Львівська, Одеська та Харківська області; до кластера «Нижчий» – Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Рівненська, Тернопільська та Чернівецька області.

На підставі застосування методів регресійного, канонічного і компонентного аналізу та даних соціально-економічного розвитку регіонів (2008–2015 рр.) розроблено систему моделей прогнозування інтегрального показника економічної безпеки регіонів для загальної вибірки (24 регіони) і для кожного кластера окремо (табл. 3).

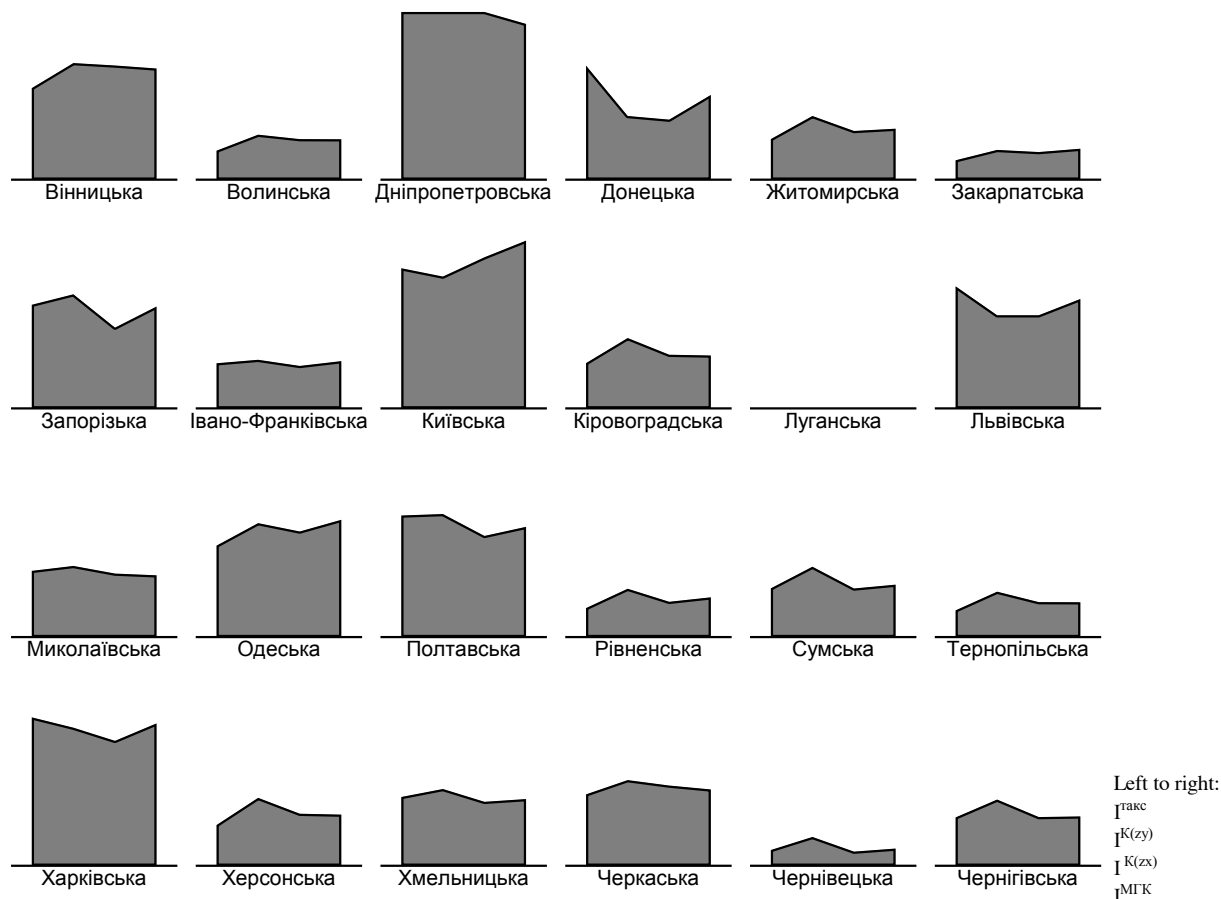
Параметри розроблених моделей прогнозування економічної безпеки регіонів національної економіки свідчать про їх адекватність досліджуваному процесу. Прикладний характер цих моделей обумовлено їх практичним застосуванням згідно зі статистичною інформацією про соціально-економічний розвиток регіонів України.

Система моделей прогнозування інтегрального показника економічної безпеки регіонів

Метод Вибірка	Метод регресії $\Gamma_{\text{такс}}$	Метод канонічного аналізу $\Gamma^{\text{К}}$	Метод головних компонент $\Gamma_{\text{МГК}}$
Загальна вибірка	$\Gamma_{24}^{\text{такс}} = 0,08401X_1 + 0,000161X_2 - 0,0000616X_{17} + 0,000001X_9 + 0,026739X_{15} - 0,000049X_5 + 0,000002X_{17} + 0,000082X_{12} + 0,000973X_{16} - 0,003642X_{13} + 0,000003X_3 - 0,009241X_{14} + 0,000001X_8 + 0,000006X_{10}$	$\Gamma^{\text{К(ZX)}} = 0,00016X_1 + 0,00159X_2 + 0,00007X_3 + 0,00044X_4 - 0,03402X_5 + 0,00032X_6 + 0,00054X_7 + 0,00032X_8 + 0,00019X_9 + 0,0004X_{10} + 0,0761X_{11}$ $\Gamma^{\text{К(ZY)}} = 0,000141Y_1 + 0,000012Y_2 + 0,000006Y_3 + 0,00025Y_4 + 0,038396Y_5 + 0,010313Y_6$	$F_1^B = 0,00003X_3 + 0,00002X_4 + 0,00016X_5 + 0,00005X_6 + 0,00008X_{10} + 0,01304X_{13} + 3,067;$ $F_2^B = 0,00023X_1 + 0,00049X_2 + 0,000004X_7 + 0,000002X_8 + 0,043X_{14} + 1,943;$ $F_3^B = 0,027X_{16} - 0,034X_6 + 3,987;$ $F_4^B = 0,0002X_{11} + 0,0012X_{12} + 0,163X_{15} + 0,056X_{17} + 2,675$ $F^B (\text{I}_{\text{Б}}) = 0,319 * F_1^B + 0,309 * F_2^B + 0,122 * F_3^B + 0,123 * F_4^B \pm \varepsilon$
Кластер «Вищий»	$\Gamma_{\text{C}}^{\text{такс}} = 0,101732 + 0,007586X_{17} + 0,000264X_1 + 0,000001X_8 - 0,000385X_6 + 0,000009X_{11} - 0,000001X_4 - 0,000380X_2 + 0,014235X_{14} - 0,000002X_{10}$		$F_1^C = 0,00003X_3 + 0,00002X_4 + 0,00023X_5 + 0,000003X_7 + 0,00004X_9 + 0,00006X_{10} + 0,00012X_{11} + 0,052X_{13} + 3,049;$ $F_2^C = 0,00023X_8 + 0,414X_{14} + 0,793X_{15} + 0,08X_{16} + 0,081X_{17} + 1,44;$ $F_3^C = 0,0017X_1 + 0,0036X_2 + 0,0042X_{12} + 4,853;$ $F_4^C = 5,399 - 0,047X_6.$ $F^C (\text{I}_{\text{МГК}}) = 0,382 * F_1^C + 0,239 * F_2^C + 0,174 * F_3^C + 0,085 * F_4^C \pm \varepsilon$
Кластер «Середній»			
Кластер «Нижчий»	$\Gamma_{\text{H}}^{\text{такс}} = 0,006959 + 0,000113X_5 + 0,001705X_{16} + 0,000031X_{11} + 0,000038X_{17} - 0,000031X_5 + 0,000001X_7 + 0,003261X_{17} - 0,004692X_{13} + 0,000406X_6 + 0,000001X_8 - 0,000004X_{10} + 0,000003X_3$		$F_1^H = 0,0004X_1 + 0,001X_2 + 0,00001X_7 + 0,000008X_8 + 0,132X_{14} + 0,242X_{15} + 0,066X_{17} + 1,979;$ $F_2^H = 0,00003X_3 + 0,00002X_4 + 0,00018X_5 + 0,00012X_6 + 0,00016X_{10} + 0,00027X_{11} + 2,935;$ $F_3^H = 0,051X_{16} - 0,034X_6 + 4,049;$ $F_4^H = 0,0031X_{12} + 0,899.$ $F^H (\text{I}_{\text{МГК}}) = 0,343 * F_1^H + 0,309 * F_2^H + 0,106 * F_3^H + 0,102 * F_4^H \pm \varepsilon$

$\Gamma_{24}^{\text{такс}}$, $\Gamma_{\text{B}}^{\text{такс}}$, $\Gamma_{\text{C}}^{\text{такс}}$, $\Gamma_{\text{H}}^{\text{такс}}$ – прогнозовані моделі інтегральних показників економічної безпеки регіонів, розрахованих методом таксономічного аналізу, відповідно для загальної вибірки (24 регіони), вибірки кластерів «Вищий», «Середній», «Нижчий»; $\Gamma^{\text{К(ZX)}}$ – прогнозна модель інтегральних показників економічної безпеки регіонів, розрахованих методом канонічного аналізу за результатами змінними (Y); $F_{1,2,3,4}^{\text{К(ZY)}}$ – прогнозна модель інтегральних показників економічної безпеки регіонів, розрахованих методом головних компонент, відповідно для загальної вибірки (24 регіони), вибірки кластерів «Вищий», «Середній», «Нижчий»; ε – похибка моделі.

Відповідно до розроблених моделей у дисертаційному дослідженні побудовано профілі економічної безпеки кожного регіону у 2008–2016 рр., які являють собою прямокутник за даними чотирьох значень інтегральних показників (зліва направо: $I_{24}^{\text{такс}}$; $I^{K(ZYi)}$; $I^{K(ZXi)}$; $I_{24}^{\text{МГК}}$). На рис. 5 наведено профілі економічної безпеки регіонів у 2016 р.

Рис. 5. Профілі економічної безпеки регіонів України у 2016 р.

Побудовані профілі економічної безпеки регіонів дозволяють констатувати, що найвищий її рівень має Дніпропетровська область (практично ідеальна конфігурація профілю); найнижчий рівень – Луганська область. Профілі економічної безпеки збігаються з результатами попередніх розрахунків, що свідчить про адекватність розроблених моделей прогнозування.

Встановлено, що для здатності регіонів здійснювати опір дестабілізуючим факторам різного виду слід виокремити ключові загрози економічній безпеці регіонів та визначити їх кількісні вимірники (T_j – загрози j -го виду). За результатами ієрархічного аналізу виділено такі загрози: 1) політична нестабільність (рівень контролю за корупцією – $T_{c.c}$; ефективність державної влади – $T_{g.e}$; політична стабільність та відсутність насильства / тероризму – $T_{p.st}$; якість регулювання – $T_{r.q}$; верховенство права – $T_{r.l}$); 2) руйнування промислового потенціалу (ступінь зносу основних засобів – $T_{z.oz}$; кількість інноваційно активних підприємств у промисловості – T_{innov}); 3) втрата ринків збуту (за показниками «Зовнішня торгівля товарами» – $T_{ex.t}$ та

«Зовнішня торгівля послугами» – $T_{ex.p.}$); 4) міграція населення $T_{migr.}$; 5) конкурентоспроможність регіону (за показниками «Рівень життя населення» – T_b та «Індекс людського розвитку» – $T_{l.r.}$; 6) охорона та раціональне використання природних ресурсів – $T_{ecol.}$

Визначено вплив ідентифікованих загроз на інтегральний показник економічної безпеки регіонів шляхом розрахунку кореляції між ним та кількісними вимірниками загроз (табл. 4).

Таблиця 4

Розрахунок впливу загроз на інтегральний показник економічної безпеки регіонів

$I_{ЕБР}$	p_{xy}	Дуже сильний вплив $ p_{xy} \geq 0,9$	Сильний вплив $ p_{xy} = 0,7...0,89$	Значний вплив $ p_{xy} = 0,5...0,69$	Помірний вплив $ p_{xy} = 0,3...0,49$	Слабкий вплив $ p_{xy} \leq 0,3$
Кластер «Вищий»						
$I^{K(ZY)}$		$T_{ex.t.}$ (0,94), T_{ecol} (0,93)	$T_{ex.p.}$ (0,71), $T_{p.st.}$ (0,85), $T_{l.r.}$ – 0,72	$T_{g.e}$ (0,65), $T_{z.oz}$ 0,55	T_{migr} 0,45, $T_{c.c}$ 0,41, T_{innov} – 0,35	T_b 0,35, $T_{r.q.}$ 0,13, $T_{r.l.}$ 0,11
$I^{K(ZX)}$		$T_{ex.p.}$ – 0,96, $T_{c.c}$ – 0,94	$T_{ex.t.}$ – 0,75	$T_{p.st.}$ – 0,68, T_{migr} – 0,61, $T_{z.oz}$ – 0,59, T_{innov} – 0,66	T_{ecol} – 0,39, T_b – 0,3, $T_{r.q.}$ 0,3, $T_{l.r.}$ – 0,3, $T_{g.e}$ – 0,35	
I_B^{MGK}		$T_{c.c}$ – 0,97	$T_{ex.p.}$ – 0,78	$T_{p.st.}$ – 0,59, $T_{ex.t.}$ – 0,51, T_{innov} – 0,57	T_{migr} – 0,49, $T_{g.e}$ 0,37	$T_{l.r.}$ 0,25, $T_{z.oz}$ 0,2, $T_{r.l.}$ 0,18, $T_{r.q.}$ 0,1, T_{ecol} 0,09, T_b 0,09
$I_B^{такс}$		$T_{ex.t.}$ 0,96, $T_{p.st.}$ 0,93	$T_{ex.p.}$ – 0,87, $T_{g.e}$ 0,83, $T_{l.r.}$ 0,82, T_{ecol} 0,82, $T_{c.c}$ 0,79	T_{innov} – 0,59	$T_{z.oz}$ 0,46, T_{migr} 0,35	T_b 0,09, $T_{r.l.}$ 0,07, $T_{r.q.}$ 0,01
Кластер «Середній»						
$I^{K(ZY)}$		$T_{p.st.}$ – 0,91, T_{ecol} 0,91	$T_{ex.t.}$ 0,84, $T_{ex.p.}$ 0,76	$T_{g.e}$ 0,68, T_{migr} 0,63, T_b 0,62, $T_{l.r.}$ 0,61, $T_{z.oz}$ 0,58, $T_{c.c}$ 0,58		$T_{r.l.}$ 0,15, $T_{r.q.}$ 0,08, T_{innov} – 0,13
$I^{K(ZX)}$				$T_{l.r.}$ 0,68, $T_{p.st.}$ 0,55, $T_{g.e}$ 0,54, $T_{r.q.}$ 0,46	T_{ecol} 0,32	$T_{ex.t.}$ 0,22, $T_{c.c}$ 0,17, $T_{r.l.}$ 0,16, $T_{z.oz}$ 0,13, $T_{ex.p.}$ 0,06, T_b 0,05, T_{migr} 0,06, T_b 0,05, T_{innov} – 0,12
I_C^{MGK}			$T_{l.r.}$ 0,74, T_{ecol} 0,72, $T_{p.st.}$ 0,71	$T_{ex.t.}$ 0,61, $T_{g.e}$ 0,58, $T_{z.oz}$ 0,57	T_{migr} 0,44, $T_{ex.p.}$ 0,44	T_{migr} 0,26, $T_{c.c}$ 0,21, $T_{r.q.}$ 0,09, $T_{r.l.}$ 0,07, T_{innov} – 0,03
$I_C^{такс}$			$T_{l.r.}$ 0,87, $T_{r.l.}$ 0,83, $T_{g.e}$ 0,81		$T_{p.st.}$ 0,37, T_{migr} 0,33	$T_{r.q.}$ 0,28, $T_{z.oz}$ 0,19, $T_{ex.t.}$ 0,17, $T_{ex.p.}$ 0,11, T_{migr} 0,10, T_{ecol} 0,07, $T_{c.c}$ 0,06, T_{innov} – 0,25
Кластер «Нижчий»						
$I^{K(ZY)}$		$T_{ex.t.}$ 0,96, $T_{l.r.}$ 0,90	$T_{ex.p.}$ 0,85, $T_{p.st.}$ 0,79, $T_{g.e}$ 0,71	T_{ecol} 0,61, $T_{z.oz}$ 0,52	T_{migr} 0,39, T_b 0,35, $T_{c.c}$ 0,33, T_{innov} – 0,41	$T_{r.q.}$ 0,09, $T_{r.l.}$ 0,05
$I^{K(ZX)}$		$T_{c.c}$ 0,92	T_{migr} 0,80, T_b 0,76	$T_{ex.p.}$ 0,63, T_{ecol} 0,59, $T_{p.st.}$ 0,54, $T_{z.oz}$ 0,50	$T_{r.l.}$ 0,49, $T_{ex.t.}$ 0,38, $T_{r.q.}$ 0,30	$T_{g.e}$ 0,16, $T_{l.r.}$ 0,05, T_{innov} – 0,05
I_H^{MGK}		$T_{c.c}$ 0,90	T_{migr} 0,79	T_{ecol} 0,61, T_b 0,60	$T_{p.st.}$ 0,47, $T_{ex.p.}$ 0,43, $T_{r.l.}$ 0,36	$T_{ex.t.}$ 0,19, $T_{z.oz}$ 0,18, $T_{l.r.}$ 0,16, $T_{g.e}$ 0,16, $T_{r.q.}$ 0,11, T_{innov} – 0,13
$I_H^{такс}$		$T_{g.e}$ 0,96, $T_{p.st.}$ 0,93, T_{ecol} 0,90	$T_{ex.p.}$ 0,81, $T_{l.r.}$ 0,75	$T_{c.c}$ 0,63, T_{migr} 0,55, T_{innov} – 0,59	$T_{r.l.}$ 0,33	$T_{r.q.}$ 0,29, T_b 0,19, $T_{z.oz}$ 0,15

Встановлено, що для регіонів кластера «Вищий» вагомими є такі загрози: зниження рівня контролю за корупцією (I_B^{MGK} $p=0,97$); зменшення експорту

товарів ($I_{\text{В}}^{\text{такс}}$, $p=0,96$) та послуг ($I^{\text{K}(ZXi)}$, $p=0,96$); для регіонів кластера «Середній» – зниження політичної стабільності та відсутності насильства / тероризму ($I^{\text{K}(ZYi)}$, $p=0,91$), зменшення охорони та раціонального використання природних ресурсів ($I^{\text{K}(ZYi)}$, $p=0,91$); для регіонів кластера «Нижчий» – зменшення експорту товарів ($I^{\text{K}(ZYi)}$, $p=0,96$), зниження ефективності державної влади ($I_{\text{Н}}^{\text{такс}}$, $p=0,96$), політичної стабільності та відсутності насильства / тероризму ($I_{\text{Н}}^{\text{такс}}$, $p=0,93$), охорони та раціонального використання природних ресурсів ($I_{\text{Н}}^{\text{такс}}$, $p=0,90$), рівня контролю за корупцією ($I_{\text{Н}}^{\text{МГК}}$, $p=0,92$), зменшення індексу людського розвитку ($I^{\text{K}(ZYi)}$, $p=0,96$).

За удосконаленням підходом до визначення впливу загроз на економічну безпеку регіонів, в якому використано регресійні моделі залежності інтегральних показників економічної безпеки регіону ($\overline{I_{\text{ЕБП}}}$) від ідентифікованих загроз ($\overline{T_j}$), розраховано коефіцієнт еластичності для лінійних багатофакторних моделей (1):

$$E_{ij} = a_{ij} \frac{\overline{T_j}}{\overline{I_{\text{ЕБП}}}} \quad (1)$$

де E_{ij} – коефіцієнт еластичності; $\overline{I_{\text{ЕБП}}}$ – середнє значення інтегрального показника економічної безпеки регіону; $\overline{T_j}$ – середнє значення ідентифікованих загроз; a_{ij} – параметр регресійної моделі загрози j -го виду.

Визначено коефіцієнти еластичності інтегральних показників економічної безпеки регіонів за різними прогностичними моделями ($I^{\text{такс}}$, $I^{\text{K}(ZYi)}$, $I^{\text{K}(ZXi)}$, $I^{\text{МГК}}$). Отримані коефіцієнти (табл. 5), які є більше одиниці ($E_{ij} > 1$) для різних вибірок («24 регіони», кластер «Вищий», кластер «Середній», кластер «Нижчий»), свідчать про чутливість відповідних інтегральних показників до змін ідентифікованих загроз.

Таблиця 5

Коефіцієнти еластичності інтегральних показників економічної безпеки регіонів ($E_{ij} > 1$)

Вибірка	Тип моделі		$I^{\text{K}(ZXi)}$		$I^{\text{K}(ZYi)}$		$I^{\text{такс}}$		$I^{\text{МГК}}$		
Загальна вибірка	$T_{\text{л.г.}}$		23,41		$T_{\text{л.г.}}$	10,55		$T_{\text{ex.p.}}$	1,14	$T_{\text{л.г.}}$	6,44
Кластер «Вищий»	$T_{\text{ex.p.}}$		1,19		–	–		$T_{\text{л.г.}}$	2,43	–	–
Кластер «Середній»	$T_{\text{л.г.}}$		26,3		$T_{\text{с.с}}$	1,33	–	–	–	–	–
				$T_{\text{ex.t.}}$	1,76						
Кластер «Нижчий»	$T_{\text{р.г.}}$		6,38	$T_{\text{л.г.}}$	5,12	–	–	–	–	–	–
	$T_{\text{р.л.}}$		1,62								
	$T_{\text{б.}}$		1,13								

Встановлено, що найбільш впливовим ризиком, що загрожує економічній безпеці регіонів України, є зниження конкурентоспроможності регіонів за показником індексу людського розвитку, зменшення якого на 1% призводить до зменшення інтегрального показника економічної безпеки на 2,43% у кластері «Вищий» та на 26,3% – у кластері «Середній».

У процесі вироблення стратегічних дій щодо забезпечення економічної безпеки національної економіки в регіональному аспекті важливим є врахування впливу таких загроз, як зниження рівня людського розвитку, збільшення рівня бідності населення, зменшення експорту послуг та товарів, зниження рівня контролю за корупцією, якості регулювання.

У п'ятому розділі «**Стратегічні пріоритети підвищення рівня економічної безпеки національної економіки: регіональний аспект**» розроблено динамічну двофакторну матрицю «рівень економічної безпеки – стратегія»; визначено прогностичний ефект регіональної компоненти забезпечення економічної безпеки національної економіки; удосконалено механізм забезпечення рівня економічної безпеки національної економіки на регіональному рівні.

Побудовано динамічну двофакторну матрицю «рівень економічної безпеки – стратегія» (рис. 6) у форматі поля, утвореного горизонтальною віссю «чинники-симптоми (X)» $I^{K(ZXi)}$ і вертикальною віссю «результативні змінні (Y)» $I^{K(ZYi)}$.

Для цього застосовано інтегральні показники економічної безпеки регіону, розраховані за розробленими моделями прогнозування (табл. 6), зокрема для визначення координат регіону – інтегральні показники за компонентним аналізом ($I^{K(ZXi)}$; $I^{K(ZYi)}$); для вибору шкали матриці – інтегральний показник таксономічного аналізу; для визначення діаметра кулі на площині – інтегральний показник за методом головних компонент (I^{MGK}).

Таблиця 6

**Процес побудови динамічної двофакторної матриці
«рівень економічної безпеки - стратегія»**

Етап	Результати			
	Координати за $I^{такс}$		Координати за $I^{K(ZXi)}$ (2016)	Координати за $I^{K(ZYi)}$ (2016)
1. Визначення координат матриці ($I^{K(ZXi)}$, $I^{K(ZYi)}$) відносно таксономічного показника (за регіональними кластерами) методом пропорції	0-0,25	Небезпечний рівень (кризовий стан)	0 – 6,75	0 – 6,5
	0,26-0,5	Задовільний рівень (передкризовий)	6,76 – 13,5	6,51 – 13,0
	0,51-0,75	Достатній рівень	13,6 – 20,25	13,1 – 19,5
	0,76-1	Безпечний рівень	20,26 - 27	20,26 - 27
2. Заповнення матриці	Координати регіону: ($I^{K(ZXi)}$; $I^{K(ZYi)}$; I^{MGK})			
3. Ідентифікація зони економічної безпеки та визначення стратегій підвищення рівня економічної безпеки регіонів	Небезпечна зона		Нейтральна зона	Безпечна зона
	Стратегія трансформації		Стратегія пристосування	Стратегія зростання
	Проведення трансформаційних змін, які стосуються пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку регіону, а також проведення необхідних заходів щодо протистояння дестабілізуючих факторів різного виду		Проведення заходів пристосування складових економічної безпеки регіонів до змін зовнішнього середовища	Збереження досягнутого рівня економічної безпеки та запобігання виникненню можливих загроз

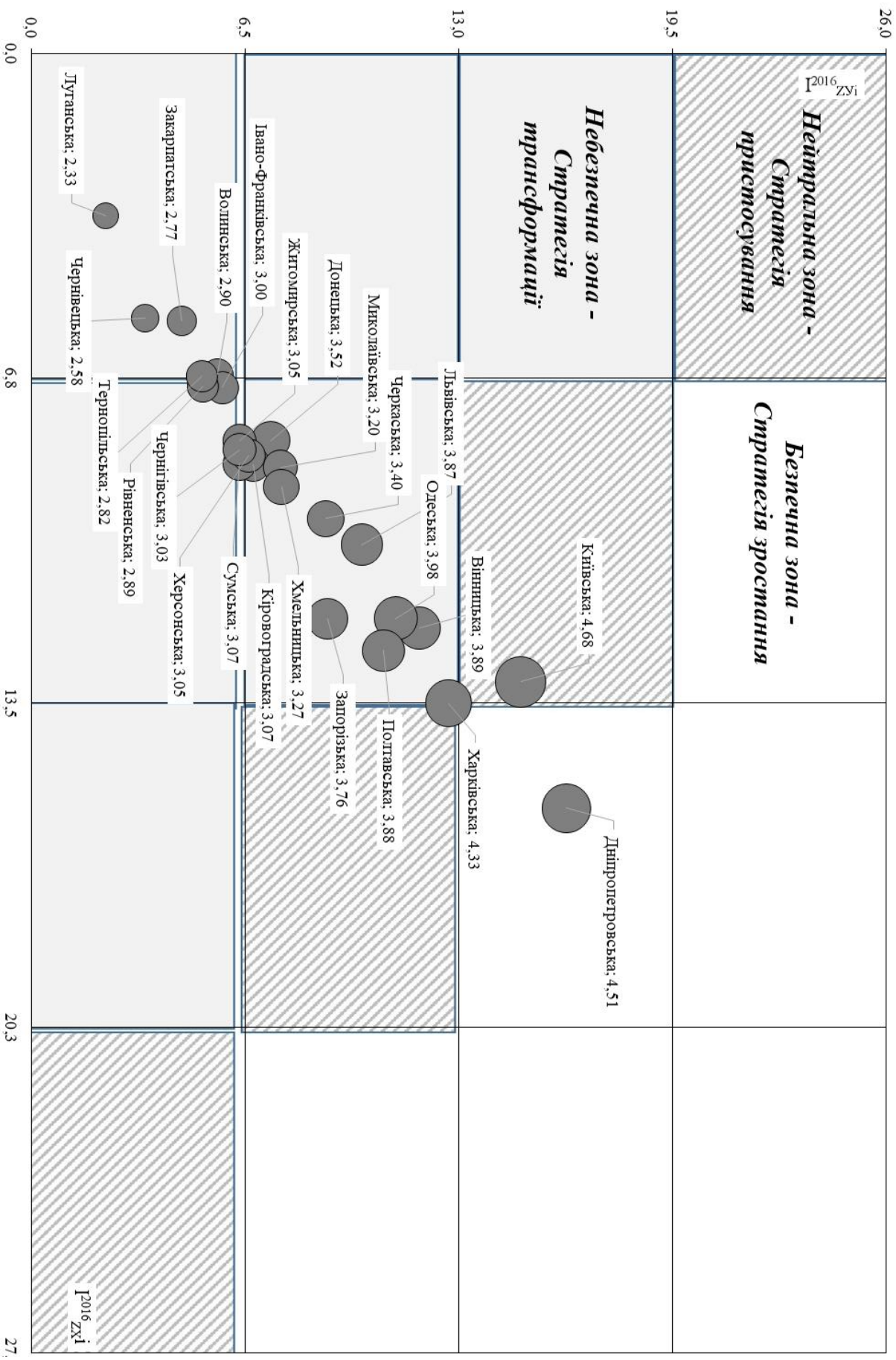

Рис. 6. Динамічна двофакторна матриця «рівень економічної безпеки – стратегія», 2016 р.

Запропонована матриця поділяється на три зони економічної безпеки, для яких встановлено відповідні стратегії підвищення економічної безпеки регіонів: безпечна зона – стратегія зростання, яка передбачає зростання (збереження досягнутого рівня економічної безпеки та запобігання виникненню можливих загроз); нейтральна зона – стратегія пристосування, згідно з якою необхідно провести заходи пристосування параметрів економічної безпеки регіонів до змін зовнішнього середовища; небезпечна зона – стратегія трансформації, яка передбачає проведення трансформаційних змін, які стосуються пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку регіону, а також проведення необхідних заходів щодо протистояння дестабілізуючим факторам різного виду.

За матрицею «рівень економічної безпеки – стратегія», побудованою на базі даних 2016 р., встановлено, що більшість регіонів України перебуває в небезпечній зоні.

Це викликає необхідність розробки та реалізації стратегій трансформації з урахуванням таких дестабілізуючих факторів: зниження рівня людського розвитку; збільшення рівня бідності населення; зниження рівня контролю за корупцією, якості регулювання. Виняток становлять Дніпропетровська, Харківська та Київська області. Встановлено, що стан економічної безпеки Дніпропетровської області характеризується як безпечний, а тому найбільш прийнятною є стратегія зростання, реалізація якої забезпечує і збереження існуючого рівня економічної безпеки (запас міцності складає 2,78 пунктів за прогнозною моделлю інтегральних показників економічної безпеки регіонів $I^{K(ZXi)}$, розрахованих методом канонічного аналізу за чинниками-симптоми (X_i); 2,68 пункти за прогнозною моделлю інтегральних показників економічної безпеки регіонів $I^{K(ZYi)}$, розрахованих методом канонічного аналізу за результативними змінними (Y_i); та 0,1 пункти за прогнозними моделями інтегральних показників економічної безпеки регіонів $I^{такс}$, розрахованих методом таксономічного аналізу), і його покращення (можливості для зростання: за $I^{K(ZXi)}$ – до 10,66 пунктів, за $I^{K(ZYi)}$ – до 10,31 пунктів, за $I^{такс}$ – понад 0,15 пунктів, відповідно).

Суттєвим фактором регіонального рівня є зростання наявного доходу населення Дніпропетровської області у розрахунку на одну особу (заробітної плати, прибутку, змішаного доходу, сальдо доходів від власності тощо) та експорту послуг. Для Харківської та Київської областей, стан економічної безпеки яких встановлено як нейтральний (межа між безпечною та небезпечною зонами економічної безпеки регіонів), обирається стратегія пристосування. У процесі розробки програм розвитку Харківської області слід передбачити покращання таких показників, як наявний дохід населення області у розрахунку на одну особу, збільшення ВРП, обсягу реалізованої промислової продукції (товарів, послуг), виробництва продукції сільського господарства, роздрібного товарообороту підприємств та фінансового результату (сальдо) від звичайної діяльності до оподаткування.

Запропоновано науково-методичний підхід до визначення рівня економічної безпеки національної економіки (ЕБ), в основу якого покладено

розрахунок прогностичного ефекту регіональної компоненти. Ефект обчислено за допомогою методу середньозважених величин за фактичними або прогностичними значеннями інтегральних показників економічної безпеки регіонів та оцінкою їх внеску у формування структури національної економіки й здатності регіонів протистояти ідентифікованим загрозам (2, 3), а саме:

– за інтегральним показником економічної безпеки регіонів, розрахованим методом таксономічного аналізу, ЕБ (такс):

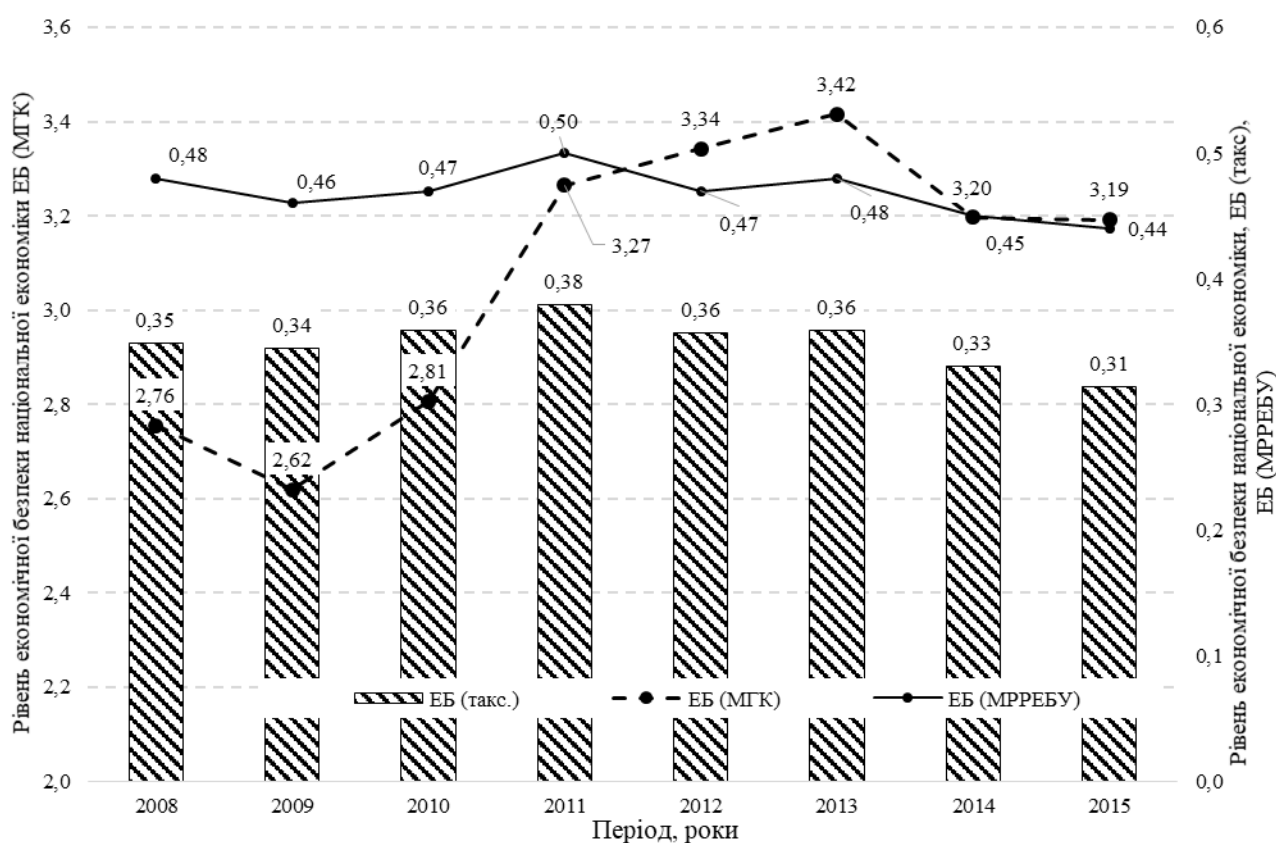
$$EB(\text{такс}) = \sum I^{\text{такс}}_i * W_i; \quad (2)$$

– за інтегральним показником економічної безпеки регіонів, розрахованим методом головних компонент, ЕБ (МГК):

$$EB(\text{МГК}) = \sum I^{\text{МГК}}_i * W_i; \quad (3)$$

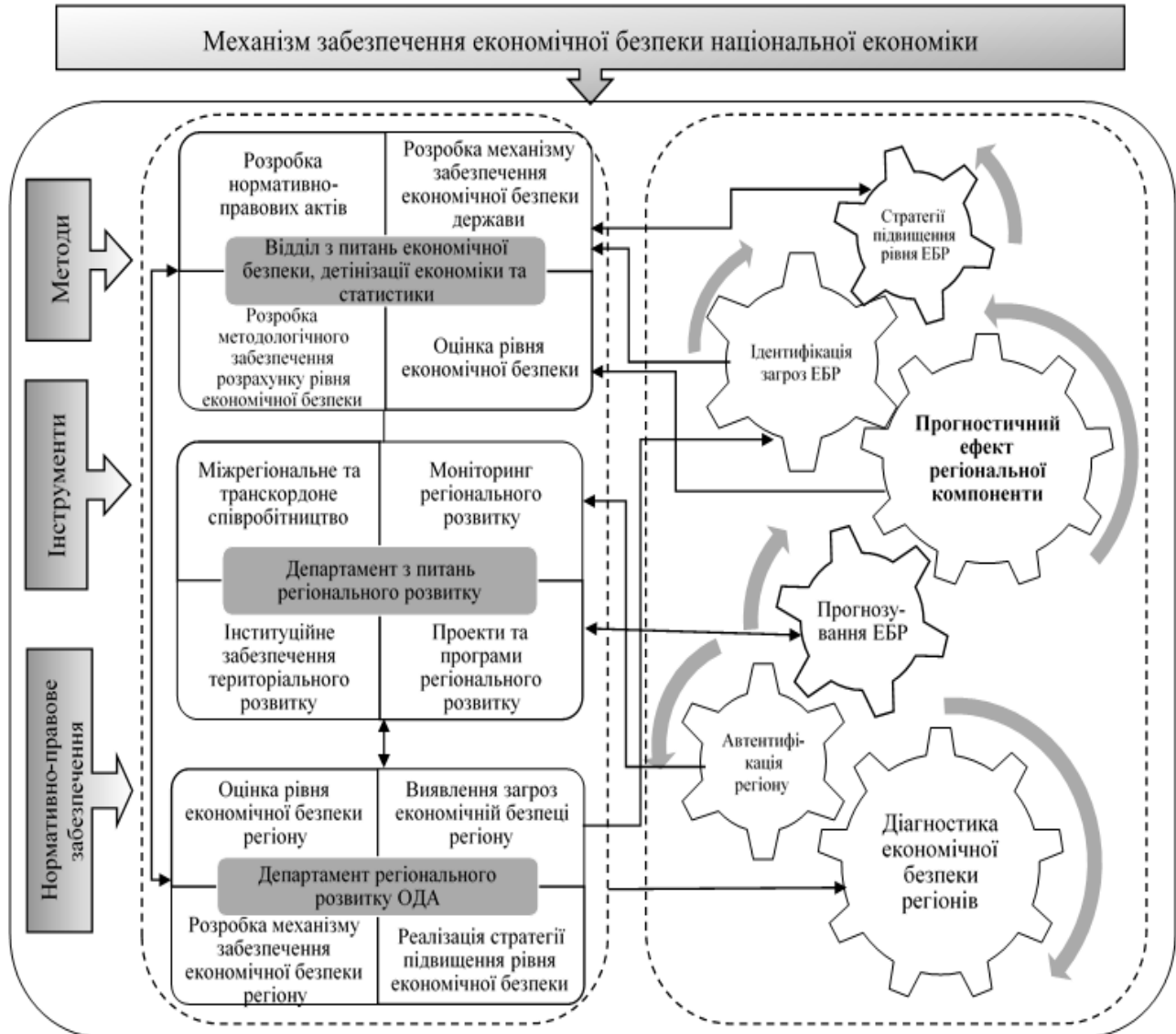
де ЕБ – економічна безпека національної економіки, W_i – вагомість і-го регіону.

Високе значення коефіцієнта кореляції (0,94) між показниками, розрахованими за кожною з моделей (ЕБ (такс.), ЕБ (МГК), ЕБ (МРРЕБУ – економічна безпека національної економіки та Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України), визначає доцільність розрахунку рівня економічної безпеки національної економіки на підставі інтегрального показника за методом таксономічного аналізу (рис. 7).

Рис. 7. Динаміка показників економічної безпеки національної економіки у 2008–2015 рр.

Набув подальшого розвитку механізм забезпечення економічної безпеки національної економіки, серед елементів якого, окрім методів (економічні, адміністративні, організаційні, соціально-психологічні, інформаційні, нормативно-правові), інструментів (технології, програми), введено елемент розрахунку прогностичного ефекту регіональної компоненти (рис. 8).

Рис. 8. Механізм забезпечення економічної безпеки національної економіки

Передумовами функціонування механізму є обґрунтування стратегії підвищення економічної безпеки регіонів, виокремлення найважливіших індикаторів економічної безпеки, ідентифікація загроз, здійснення діагностики, автентифікації регіону як суб'єкта забезпечення економічної безпеки національної економіки, прогнозування рівня економічної безпеки регіонів.

Таким чином, реалізація механізму при розробці та реалізації програм економічного розвитку регіонів забезпечує цілеспрямований управлінський вплив влади на соціально-економічні процеси з метою реалізації стратегічного вибору забезпечення економічної безпеки регіонів та національної економіки в цілому.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено актуальну наукову проблему обґрунтування теоретико-методологічних засад прогнозування регіонального аспекту забезпечення економічної безпеки національної економіки та розробки концептуальних настанов й практичних рекомендацій щодо удосконалення управлінських процесів. Результати дослідження дозволили сформулювати такі висновки:

1. Узагальнення теоретичних положень щодо трактування поняття економічної безпеки на регіональному рівні дало змогу його уточнити та розглянути як властивість соціально-економічної системи регіону, що відображає здатність забезпечувати його стабільність, стійкість та подальший економічний розвиток, а також конкурентоспроможність, рівень економічної незалежності в умовах дестабілізуючого впливу загроз різного виду, децентралізації управління та забезпечення економічної безпеки національної економіки в цілому. Економічна безпека визначається за системою показників, які дозволяють порівнювати рівень економічної безпеки досліджуваного регіону з іншими регіонами.

2. Запропоновано концептуальну модель системи управління економічною безпекою на регіональному рівні з виокремленням таких взаємопов'язаних підсистем: керуючої (суб'єкт управління), керованої (об'єкт управління) та механізму забезпечення економічної безпеки регіону, через який функціонують та взаємодіють керована та керуючі підсистеми економічної безпеки регіону. Такий підхід дозволив підвищити якість, оперативність і достовірність моніторингу параметрів економічної безпеки регіонів, прогнозувати забезпечення економічної безпеки національної економіки через її регіональну компоненту.

3. Структуровано і розширено перелік ключових загроз економічній безпеці регіонів методом аналізу ієрархій, в результаті чого сформовано ієрархічну структуру ключових загроз економічній безпеці регіонів в такій послідовності: 1) політична нестабільність; 2) правовий захист (низький рівень правової безпеки); 3) зростання рівня економічних злочинів; 4) руйнування промислового потенціалу; 5) завершений цикл взаємозв'язків групи загроз; 6) погіршення економічної стійкості; 7) погіршення стану природного середовища; 8) погіршення рівня життя; 9) міграція.

4. Узагальнення теоретичних положень щодо теорії прогнозування та трактування категорії «економічна безпека регіону» дозволили розробити методологічні засади прогнозування економічної безпеки регіонів. Метою прогнозування визначено розробку науково обґрунтованих альтернатив стратегій забезпечення економічної безпеки національної економіки в регіональному аспекті на основі інформації про тенденції зміни інтегрального показника економічної безпеки регіонів в часі і просторі. Встановлено, що прогнозування економічної безпеки регіонів доцільно здійснювати на принципах наукової обґрунтованості, системності, адекватності, альтернативності, цілеспрямованості, емерджентності та регулярності. Багатокритеріальність економічної безпеки обумовлює використання методів

регресії та багатовимірної статистики (таксономії, канонічних кореляцій і головних компонент). Виділено два етапи прогнозування (підготовчий та виконавчий), для кожного з яких виокремлено завдання прогнозування.

5. Уточнено методичний інструментарій прогнозування економічної безпеки регіонів. Доведено, що багатокритеріальність категорії «економічна безпека регіону» потребує використання методів багатовимірного статистичного аналізу (таксономічного, канонічного та компонентного), за допомогою яких розраховується інтегральний показник економічної безпеки регіону на базі показників соціально-економічного розвитку регіону. Етап визначення прогнозного значення інтегрального показника економічної безпеки регіону передбачає реалізацію системи моделей прогнозування, а саме: канонічних моделей (за результативними змінними та чинниками-симптомами) і регресійної моделі (за таксономічним показником) на базі прогнозних значень їх складових.

6. У результаті оцінки показників соціально-економічного розвитку регіонів у 2008–2016 рр. встановлено у середньому чотирикратну розбіжність між мінімальними та максимальними значеннями показників соціально-економічного розвитку регіонів. Більшість регіонів (75%) мають значення показників нижчі за середні значення по Україні, що свідчить про соціально-економічну диференціацію регіонів. Виявлено тенденції до зменшення ВВП та ВРП, обсягу реалізованої промислової продукції, кількості зайнятого економічною діяльністю населення, наявного доходу населення у розрахунку на одну особу при одночасному зростанні середньомісячної заробітної плати. Обґрунтовано положення про те, що регіональні диспропорції та диференціація соціально-економічного розвитку є джерелами загроз економічній безпеці національної економіки.

7. Визначено інтегральний показник економічної безпеки регіонів, динаміка якого дозволила встановити, що за період дослідження максимальне значення інтегрального показника складає 0,72 при нормативному значенні 1. Станом на кінець 2015 р. максимальне значення інтегрального показника зафіксовано на рівні 0,65 пункту, мінімальне – на рівні 0,05 пункту; 15 регіонів мають тенденцію до зростання рівня економічної безпеки, 9 регіонів – до зменшення. Розроблено матрицю еталонних показників, згідно з якою у 2016 р. за більшістю показників соціально-економічного розвитку Дніпропетровська область є еталоном.

8. Реалізація запропонованого підходу до встановлення регіональних диспропорцій економічної безпеки національної економіки із застосуванням кластерного аналізу дозволила визначити регіональні кластери економічної безпеки (29,2% – кластер «Вищий», 37,5 – кластер «Середній» та 33,3% – кластер «Нижчий») і встановити їх характерні ознаки. Результати аналізу усереднених значень індикаторів економічної безпеки регіональних кластерів свідчать про наявність диспропорцій економічної безпеки національної економіки між визначеними кластерами регіонів. Отже, регіональний кластер із вищим рівнем економічної безпеки забезпечує формування складових інтегрального показника на рівні 46,8–67,1%; регіональний кластер із середнім

рівнем економічної безпеки – 14,7–47%; регіональний кластер із нижчим рівнем економічної безпеки – 14,4–30,7%.

9. Апробація запропонованого науково-методичного підходу до автентифікації регіону як суб'єкта забезпечення економічної безпеки національної економіки дала змогу встановити, що протягом періоду дослідження майже не змінюється приналежність регіонів до того чи іншого кластера: до кластера «Вищий» стабільно належать Дніпропетровська, Донецька, Київська, Львівська, Одеська та Харківська області; до кластера «Нижчий» – Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Рівненська, Тернопільська та Чернівецька області.

10. На основі використання існуючих методів та інструментів математичного аналізу розроблено систему моделей прогнозування інтегрального показника економічної безпеки регіонів, що є багатофакторними лінійно-регресійними моделями, які розроблено за допомогою методів регресійного і канонічного аналізу, методу головних компонент і за результатами оцінки є адекватними та достовірними. Апробація запропонованої системи моделей прогнозування дозволила побудувати профілі регіонів, в результаті чого встановлено, що найвищий рівень економічної безпеки має Дніпропетровська область (практично ідеальна конфігурація профілю); найнижчий рівень – Луганська область.

11. Визначено вплив загроз на економічну безпеку регіонів. Встановлено, що на економічну безпеку регіонального кластера «Вищий» впливають такі загрози, як втрата ринків збуту, зниження охорони та раціонального використання природних ресурсів, рівня контролю за корупцією, політичної стабільності та відсутність насильства / тероризму. На економічну безпеку регіонального кластера «Середній» роблять вплив зниження політичної стабільності та відсутність насильства / тероризму, охорони та раціонального використання природних ресурсів, втрата ринків збуту, зниження рівня людського розвитку, ефективності державної влади, верховенства права. На економічну безпеку регіонального кластера «Нижчий» впливають втрата ринків збуту, зниження рівня людського розвитку, контролю за корупцією, ефективності державної влади, політичної стабільності та відсутність насильства / тероризму, охорони та раціонального використання природних ресурсів.

12. Розроблено динамічну двофакторну матрицю «рівень економічної безпеки – стратегія», яка дозволила визначити та обґрунтувати стратегії підвищення рівня економічної безпеки регіонів, які є адаптованими до Стратегій національної безпеки України та соціально-економічного розвитку регіонів. Виокремлено такі стратегії: 1) зростання, яка відповідає безпечній зоні матриці і передбачає збереження досягнутого рівня економічної безпеки та запобігання виникненню можливих загроз; 2) пристосування, яка відповідає нейтральній зоні матриці і передбачає проведення заходів пристосування складових економічної безпеки регіонів до змін зовнішнього середовища; 3) трансформації, яка відповідає небезпечній зоні матриці та передбачає проведення трансформаційних змін, які стосуються пріоритетних напрямів

соціально-економічного розвитку регіону, а також проведення необхідних заходів щодо протистояння дестабілізуючим факторам різного виду. Застосування запропонованої матриці дозволяє обґрунтувати стратегії підвищення рівня економічної безпеки регіонів відповідно до сектора їх розміщення.

13. Визначено прогностичний ефект регіональної компоненти забезпечення економічної безпеки національної економіки, який представлено як середньозважене значення інтегральних показників економічної безпеки регіонів України, їх участі у формуванні національної економіки з урахуванням здатності регіонів протистояти ідентифікованим загрозам, на основі чого центри відповідальності економічної безпеки регіонів мають розробити або відкоригувати існуючі стратегії розвитку регіонів з метою забезпечення економічної безпеки регіону і національної економіки в цілому. Встановлено доцільність використання інтегрального показника регіону, розрахованого методом таксономічного аналізу при розрахунку рівня економічної безпеки національної економіки.

14. Обґрунтовано механізм забезпечення економічної безпеки національної економіки, основними елементами якого є методи (економічні, адміністративні, організаційні, соціально-психологічні, інформаційні, нормативно-правові), інструменти (технології, програми), нормативно-правове та інституціональне забезпечення (державний та регіональний рівні). Доведено необхідність врахування прогностичного ефекту регіональної компоненти забезпечення економічної безпеки національної економіки. Встановлено доцільність реалізації запропонованого механізму при розробці програм економічного розвитку регіонів, що забезпечить цілеспрямований управлінський вплив влади на соціально-економічні процеси з метою реалізації стратегічного вибору забезпечення економічної безпеки регіонів та національної економіки в цілому.

Отримані результати дозволяють здійснювати обґрунтоване прогнозування регіональної компоненти забезпечення економічної безпеки національної економіки та удосконалення управлінських процесів.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Монографії

1. Іванова Н.С. Прогнозування економічної безпеки регіонів для забезпечення безпеки національної економіки: монографія / Н.С. Іванова. – Кривий Ріг : ФОП Чернявський Д.О., 2018. – 381 с.

*Статті у наукових фахових виданнях України,
внесених до міжнародних наукометричних баз*

2. Іванова Н.С. Групування регіонів України за показниками фінансової безпеки методами багатовимірної класифікації / Н.С. Іванова // Ефективна

економіка [Електрон. наук. фах. вид.]. – 2014. – № 3. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2816>¹

3. Іванова Н.С. Оцінка рейтингу видів економічної діяльності методом таксономічного аналізу / Н.С. Іванова // Ефективна економіка [Електрон. наук. фах. вид.]. – 2016. – № 12. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5324>²

4. Іванова Н.С. Ідентифікація латентних чинників ефективного управління регіональною економічною безпекою / Н.С. Іванова // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. Серія : Економічні науки. – 2017. – № 1 (66). – С. 83–91.³

5. Іванова Н.С. Компонентний аналіз показників фінансової безпеки регіонів України / Н.С. Іванова // Агросвіт. – 2014. – №6 – С. 48–52.⁴

6. Іванова Н.С. Дослідження детермінантів стратегічного розвитку галузей України / Н.С. Іванова // Економіка та суспільство [Електрон. наук. фах. вид.]. – 2017. – № 9. – С. 14–21. – Режим доступу: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/9_ukr/37.pdf⁵

7. Іванова Н.С. Основні елементи методології прогнозування регіональної економічної безпеки / Н.С. Іванова // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. Серія : Економічні науки. – 2017. – № 2 (67). – С. 13–19.⁶

8. Іванова Н.С. Забезпечення економічної безпеки регіону через систему раннього попередження та реагування загроз / Н.С. Іванова // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Економічні науки. – 2017. – № 8. – С. 50–54.⁷

9. Іванова Н.С. Системотворчі елементи регіональної економічної безпеки / Н.С. Іванова // Економічний простір. – 2017. – № 128. – С. 43–51.⁸

10. Іванова Н.С. Технологія прогнозування рівня регіональної економічної безпеки / Н.С. Іванова // Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки. – 2017. – №6. – Т.3. – С. 134–138.⁹

11. Іванова Н.С. Ідентифікація однорідності об'єктів системи антикризового управління методом кластеризації / Н.С. Іванова // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2017. – №4. – С. 188–198.¹⁰

12. Іванова Н.С. Характеристика економічної безпеки регіонів за показниками їх соціально-економічного розвитку. / Н.С. Іванова // Економіка і регіон. – 2018. – Т. 1 (68). – С. 101–109.¹¹

¹ Міжнародна наукометрична база: Index Copernicus.

² Міжнародна наукометрична база: Index Copernicus.

³ Міжнародні наукометричні бази: Index Copernicus, ResearchBib, Scientific Indexing Services.

⁴ Міжнародна наукометрична база: Scientific Indexing Services.

⁵ Міжнародні наукометричні бази: Index Copernicus, CiteFactor, ESJI, SIS.

⁶ Міжнародні наукометричні бази: Index Copernicus, Google Scholar, ResearchBib, Scientific Indexing Services

⁷ Міжнародні наукометричні бази: PSB, ResearchBib, SIS, BASE, JIF, Ulrichsweb Global Serials Directory, CiteFactor.

⁸ Міжнародна наукометрична база: Index Copernicus.

⁹ Міжнародна наукометрична база: Index Copernicus, PSB.

¹⁰ Міжнародні наукометричні бази: Web of Science, Index Copernicus.

¹¹ Міжнародні наукометричні бази: Ulrich's Periodicals Directory, Index Copernicus.

13. Ivanova N. Formation of the integral indicator of economic security of the region by taxonomy method / N. Ivanova // Technology audit and production reserves. – 2018. – № 2/5 (40). – С. 24–31.¹²

14. Іванова Н.С. Прогнозування рівня економічної безпеки регіонів національної економіки / Н.С. Іванова // Держава та регіони. – 2018. – № 1 (100). – С. 33–39.¹³

15. Іванова Н.С. Основні аспекти прояву економічної безпеки регіону / Н.С. Іванова // Вісник ПДТУ. Серія: Економічні науки. – 2018. – №1 (54). – С. 125-129. – Режим доступу: <https://doi.org/10.31498/2225-6725.35.2018.139494>¹⁴

16. Іванова Н.С. Загрози регіональної економічної безпеки / Н.С. Іванова // Причорноморські економічні студії. – 2018. – № 27. – С. 50–53.¹⁵

17. Іванова Н.С. Прогнозна модель економічної безпеки регіональних кластерів національної економіки / Н.С. Іванова // Статистика України. – 2018. – № 2. – С. 72–89.¹⁶

18. Іванова Н.С. Емпіричне дослідження економічної безпеки регіонів в аспекті забезпечення безпеки національної економіки / Н.С. Іванова // Проблеми економіки. – 2018. – № 2. – С. 58–65.¹⁷

19. Іванова Н.С. Економічна безпека регіонів в системі забезпечення економічної безпеки національної економіки / Н.С. Іванова // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. Серія : Економічні науки. – 2018. – №1 (68). – С. 185 – 193.¹⁸

20. Іванова Н.С. Прогностична функція управління економічною безпекою національної економіки: регіональний аспект / Н.С. Іванова // Торгівля і ринок України. – 2018. – № 1 (43). – С. 10 – 17.¹⁹

Статті у наукових фахових виданнях України

21. Іванова Н.С. Дослідження рівня фінансової безпеки регіону на основі дискримінантної функції / Н.С. Іванова // Вісник Дніпропетровського університету. Серія "Економіка". – 2013. – Т. 21 (№4). – С.260 – 267.

22. Іванова Н.С. Диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів / Н.С. Іванова // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2017. – №1 (54). – С. 29–32.

23. Іванова Н.С. Теоретичний аналіз дефініції «регіональна економічна безпека» / Н.С. Іванова // Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту. – 2018. – №20 (1). – С. 126–132.

¹² Міжнародні наукометричні бази: Index Copernicus, EBSCO, Ulrich's Periodicals Directory, BASE, DOAJ, DRJI

¹³ Міжнародна наукометрична база: Index Copernicus.

¹⁴ Міжнародні наукометричні бази: Index Copernicus, Cosmos Foundation, WorldCat.

¹⁵ Міжнародна наукометрична база: Index Copernicus.

¹⁶ Міжнародні наукометричні бази: Ulrich's Periodicals Directory, SIS.

¹⁷ Міжнародні наукометричні бази: Index Copernicus, EBSCO, Ulrich's Periodicals Directory, BASE, DOAJ, DRJI.

¹⁸ Міжнародні наукометричні бази: Index Copernicus, ResearchBib, Scientific Indexing Services.

¹⁹ Міжнародна наукометрична база: ResearchBib, SIS.

24. Іванова Н.С. Оцінка впливу загроз на економічну безпеку регіонів / Н.С. Іванова // Фінансові дослідження [Електрон. наук. фах. вид.]. – 2018. – № 1. – Режим доступу: <http://fr.stu.cn.ua/index.pl?task=arcinf&l=ua&j=14&id=111>

25. Іванова Н.С. Методи прогнозування регіональної економічної безпеки / Н.С. Іванова // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. – 2018. – № 29. – С. 53–61.

26. Іванова Н.С. Дослідження економічної безпеки регіонів України / Н.С. Іванова // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2018. – № 2 (14). – С. 32–36.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

27. Іванова Н.С. Групування регіонів України з метою встановлення їх диспропорцій у забезпеченні фінансової безпеки держави / Н.С. Іванова // Актуальні проблеми економіки України: тенденції, ризики, стимули: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 8–9 листопада 2013 р. – Дніпропетровськ: ДВНЗ «Національний гірничий університет», 2013. – С. 185–188.

28. Іванова Н.С. Застосування методу таксономії для оцінки рейтингу видів економічної діяльності / Н.С. Іванова // Маркетинг і менеджмент в системі національних і світових економічних інтересів: збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 20 січня 2017 р. – Кривий Ріг: ДонНУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2017. – С. 133–136.

29. Іванова Н.С. Формування кластерів регіонів за показниками їх соціально-економічного розвитку методами багатовимірної статистики / Н.С. Іванова // Стратегії та інновації: актуальні управлінські практики: збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції, 12 квітня 2017 р. – Кривий Ріг: ДонНУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2017. – С. 346–349.

30. Ivanova N. The mathematical models of regional economic security's assessment / N. Ivanova // Реформування соціально-економічної системи суспільства: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 22–23 грудня 2017 р. – У 2-х ч. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – Ч. 1. – С. 37–39.

31. Іванова Н.С. Особливості прогнозування регіональної економічної безпеки // Перспективні напрямки розвитку економіки, управління та права: теорія і практика: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, 12 березня 2018 р. – У 3-х ч. – Полтава: ЦФЕНД, 2018. – Ч. 1. – С. 16–17.

32. Іванова Н.С. Система регіональної економічної безпеки / Н.С. Іванова // Актуальні проблеми функціонування господарської системи України: збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції, 16–17 березня 2018 р. – Херсон: Молодий вчений, 2018. – С. 9–11.

33. Іванова Н.С. Система раннього попередження загроз економічної безпеки регіонів / Н.С. Іванова // Модернізація фінансово-кредитної системи України: виклики глобалізації: збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-

практичної інтернет-конференції, 20 березня 2018 р. – Кривий Ріг: ДонНУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2018. – С. 344–346.

34. Іванова Н.С. Дефініція категорії «регіональна економічна безпека» в сучасних умовах / Н.С. Іванова // Актуальні проблеми використання потенціалу економіки країни: світовий досвід та вітчизняні реалії: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 23–24 березня 2018 р. – У 2-х ч. – Дніпро: ПДАБА, 2018. – Ч. 1. – С. 43–44.

35. Ivanova N. Methodological aspects of regional economic security's forecasting / N. Ivanova // Економіка і менеджмент: сучасні трансформації в епоху глобалізації: збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції, 23 березня 2018 р. – Клайпеда, Клайпедський університет, 2018. – С. 180–182.

36. Іванова Н.С. Теоретичний аспект загроз економічної безпеки регіонів / Н.С. Іванова // Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 29–30 березня 2018 р. – Тернопіль: Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, 2018. – С. 94–95.

37. Іванова Н.С. Регіональна економічна безпека: модель «чорний ящик» / Н.С. Іванова // Conference Proceedings of the 7 th International Scientific Conference Problems and Prospects of Territories' Socio-Economic Development, April 4–7, 2018. – Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2018. – С. 110–111.

38. Іванова Н.С. Визначення диспропорцій економічного розвитку кластерів регіонів / Н.С. Іванова // Сучасні напрямки розвитку ринкової економіки на засадах конкурентоспроможності, інноваційності та сталості: збірник матеріалів доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, 6 квітня 2018 р. – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2018. – С. 25–27.

39. Ivanova N. Displaying of regional economic security / N. Ivanova // Емерджентність економічних систем у сфері управління суспільним розвитком: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 18–19 квітня 2018 р. – Черкаси: СУЕМ, 2018. – С. 44–46.

40. Іванова Н.С. Формування системи загроз регіональної економічної безпеки / Н.С. Іванова // Сучасна соціально-економічна система: парадигма, завдання і тенденції: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 27 квітня 2018 р. – У 2-х ч. – Ніжин: 2018. – Ч. 2. – С. 84–85.

41. Іванова Н.С. Дослідження соціально-економічного розвитку регіональних кластерів / Н.С. Іванова // Управління економічними процесами на макро- і мікрорівні: проблеми та перспективи вирішення: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції, 24–25 квітня 2018 р. – Львів: 2018. – С. 51–53.

АНОТАЦІЯ

Іванова Н.С. Прогнозування забезпечення економічної безпеки національної економіки: регіональний аспект. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Вищий навчальний заклад «Університет імені Альфреда Нобеля». – Дніпро, 2018.

У дисертації наведено комплексне вирішення наукової проблеми обґрунтування теоретико-методологічних засад, розробки концептуальних настанов та практичних рекомендацій щодо прогнозування регіонального аспекту забезпечення економічної безпеки національної економіки.

На підставі узагальнення розробок вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів розвинуто поняття «економічна безпека» за регіональним аспектом. Розроблено концептуальну модель системи управління економічною безпекою на регіональному рівні, яка складається із суб'єкта (керуюча підсистема), об'єкта (керована підсистема) та механізму забезпечення економічної безпеки регіону. Структуровано та розширено ключові загрози економічній безпеці регіону, в результаті отримано ієрархічну структуру з виокремленням загроз дев'яти рівнів.

Розроблено методологічні засади прогнозування економічної безпеки регіонів, а саме визначено мету прогнозування економічної безпеки регіонів, принципи, методи, етапи та завдання прогнозування. Удосконалено методичний інструментарій прогнозування економічної безпеки регіонів за рахунок використання методів багатовимірного статистичного аналізу: таксономічний, канонічний та компонентного.

Проведено оцінку соціально-економічного розвитку регіонів України шляхом визначення тенденцій основних показників. Розвинуто науково-методичний підхід до аналізу рівня економічної безпеки регіонів України за ступенем їх соціально-економічного розвитку із застосуванням методу таксономічного аналізу. Визначено регіональні диспропорції економічної безпеки національної економіки на підставі сформованих регіональних кластерів («Вищий», «Середній» та «Нижчий»).

Запропоновано науково-методичний підхід до автентифікації регіону як суб'єкта забезпечення економічної безпеки національної економіки за процедурою встановлення належності регіону до одного з кластерів. Розроблено систему моделей прогнозування інтегрального показника економічної безпеки регіонів, які є багатофакторними лінійно-регресійними моделями, опрацьованими методами регресійного, канонічного аналізу і головних компонент. Оцінено вплив ідентифікованих загроз на інтегральні показники економічної безпеки регіонів шляхом визначення коефіцієнта еластичності між ними на базі регресійних моделей залежності.

Обґрунтовано стратегії підвищення рівня економічної безпеки регіонів на підставі запропонованої динамічної двофакторної матриці «рівень економічної безпеки – стратегія». Встановлено прогностичний ефект регіональної

компоненти забезпечення економічної безпеки національної економіки шляхом реалізації розробленого науково-методичний підходу. Розвинуто механізм забезпечення економічної безпеки національної економіки, який враховує прогностичний ефект регіональної компоненти забезпечення економічної безпеки національної економіки.

Ключові слова: економічна безпека, національна економіка, прогнозування, регіональний аспект, стратегія, автентифікація.

АННОТАЦИЯ

Иванова Н.С. Прогнозирование обеспечения экономической безопасности национальной экономики: региональный аспект. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. – Высшее учебное заведение «Университет имени Альфреда Нобеля», – Днепро, 2018.

В диссертации представлены комплексное решение научной проблемы обоснования теоретико-методологических основ прогнозирования регионального аспекта обеспечения экономической безопасности национальной экономики и разработки концептуальных установок, а также практические рекомендации по управлению региональной компонентой экономической безопасности национальной экономики.

Уточнено понятие «экономическая безопасность на региональном уровне». В работе эта категория рассматривается как свойство социально-экономической системы региона, которое отражает способность обеспечивать стабильность, устойчивость и дальнейшее экономическое развитие региона, его конкурентоспособность, уровень экономической независимости в условиях дестабилизирующего воздействия угроз различного вида, децентрализации управления и обеспечения экономической безопасности национальной экономики в целом. Разработана концептуальная модель системы управления экономической безопасностью на региональном уровне. Выделены три взаимосвязанных элемента: субъект (управляющая подсистема), объект (управляемая подсистема) и механизм обеспечения экономической безопасности региона. В результате реализации концептуальной модели может быть обеспечено качество, оперативность и достоверность мониторинга текущих параметров экономической безопасности на региональном уровне, а также корректировки показателей и прогнозирования приемлемого уровня экономической безопасности национальной экономики через ее региональную компоненту.

Определены и структурированы ключевые угрозы экономической безопасности региона, в результате представлена иерархическая структура с выявлением угроз девяти уровней. В частности, выделены такие уровни: 1-й – политическая нестабильность; 2-й – низкий уровень правовой безопасности; 3-й – рост экономических преступлений; 4-й – разрушение промышленного потенциала; 5-й – снижение региональной ликвидности, потеря рынков сбыта,

потеря конкурентоспособности и конкурентных преимуществ; 6-й – ухудшение экономической устойчивости; 7-й – ухудшение состояния природной среды; 8-й – ухудшение уровня жизни; 9-й – миграционные процессы.

Разработаны методологические основы прогнозирования экономической безопасности регионов, выделены: цель прогнозирования экономической безопасности регионов; принципы; методы; этапы и задачи прогнозирования. Усовершенствован методический инструментарий прогнозирования экономической безопасности регионов за счет использования методов многомерного статистического анализа: таксономического, канонического и компонентного. Методический подход к прогнозированию экономической безопасности регионов предусматривает два вектора: расчет таксономического показателя экономической безопасности регионов и разработка модели его прогнозирования методом регрессионного анализа; разработка моделей прогнозирования методами канонического и компонентного анализа.

Проведена оценка социально-экономического развития регионов Украины путем определения тенденций основных показателей и участия регионов в формировании показателей национальной экономики, проведена рейтинговая оценка регионов в системе национальной экономики. Усовершенствован научно-методический подход к анализу уровня экономической безопасности регионов Украины по степени их социально-экономического развития с применением метода таксономического анализа. Определены региональные диспропорции экономической безопасности национальной экономики на основании выделенных региональных кластеров («Высший», «Средний» и «Низший»). Результаты анализа усредненных значений индикаторов экономической безопасности региональных кластеров свидетельствуют о наличии диспропорций экономической безопасности национальной экономики между определенными кластерами регионов.

Предложен научно-методический подход к аутентификации региона как субъекта обеспечения экономической безопасности национальной экономики, который базируется на процедуре установления принадлежности региона к одному из кластеров экономической безопасности «Высший», «Средний» и «Низший» в системе экономической безопасности по данным показателей его социально-экономического развития. Сформирована система моделей прогнозирования интегрального показателя экономической безопасности регионов, которые являются многофакторными линейно-регрессионными моделями, разработанными методами регрессионного, канонического анализа и методом главных компонент и по результатам оценки являются адекватными и достоверными. Оценено влияние идентифицированных угроз на интегральные показатели экономической безопасности регионов путем определения коэффициента эластичности между ними на базе регрессионных моделей зависимости.

Обоснованы стратегии повышения уровня экономической безопасности регионов на основании анализа разработанной динамической двухфакторной матрицы «уровень экономической безопасности – стратегия», которая определяет зоны экономической безопасности регионов и соответствующие им

стратегии повышения уровня экономической безопасности регионов с учетом действующих стратегий национальной безопасности Украины и социально-экономического развития регионов. Определен прогностический эффект региональной компоненты обеспечения экономической безопасности национальной экономики путем реализации предложенного научно-методического подхода, основанного на средневзвешенной оценке интегральных показателей экономической безопасности регионов страны и их участия в формировании национальной экономики с учетом способности регионов противостоять идентифицированным угрозам.

Усовершенствован механизм обеспечения экономической безопасности национальной экономики, который учитывает прогностический эффект региональной компоненты обеспечения экономической безопасности национальной экономики и включает необходимые методы, инструменты, нормативно-правовое и институциональное обеспечение.

Ключевые слова: экономическая безопасность, национальная экономика, прогнозирование, региональный аспект, стратегия, аутентификация.

SUMMARY

Ivanova N.S. Forecasting of the ensuring economic security of the national economy: the regional aspect. – The manuscript.

Dissertation for Doctor's Degree in Economics within the area of study 08.00.03 – Economics and Management of National Economy. – Higher education institution «Alfred Nobel University». – Dnipro, 2018.

A comprehensive solution of the scientific problem of theoretical and methodological principles' substantiation, the development of conceptual guidelines and practical recommendations for the regional aspect of the economic security's forecasting of the ensuring national economy are presented in the dissertation.

The concept of «economic security» with the regional aspect is evolved on the basis of the generalization of the domestic and foreign economists' researching. The conceptual model of the system of economic security management at the regional level, which consists of the subject (control subsystem), the object (controlled subsystem) and the mechanism of economic security of the region, is developed. The key threats of the economic security of the region are structured and expanded; the result is a hierarchical structure with distinguishing of nine levels' threats.

The methodological principles of the economic security's forecasting of the regions have been made, namely, the purpose of the economic security's forecasting of the regions, the principles, methods, stages and tasks of forecasting have been developed. The methodical tools for the economic security's forecasting of the regions have been improved through using of methods of multidimensional statistical analysis: taxonomic, canonical and component.

An assessment of the socio-economical development of Ukrainian regions was carried out by identifying the trends of the main indicators. The scientific-methodical approach to the analysis of the economic security's level of the regions of Ukraine according to the degree of their socio-economical development is developed using the

method of taxonomic analysis. The regional disparity of the economic security of the national economy on the basis of the existing regional clusters («High», «Medium» and «Low»).

The scientific-methodical approach to the authentication of the region as a subject of the economic security of the national economy by the procedure of establishing of the region's belonging to one of the clusters is proposed. The system of forecasting models of the economic security's integral indicator of the regions, which are multifactorial linear regression models, worked out by methods of regression, canonical analysis and principal components, is developed. The effect of identified threats to integral indicators of economic security of regions is estimated by determining the elasticity between them based on the regression models of dependence.

The strategies of increasing of the economic security of regions' level are substantiated based on the proposed dynamical two-factor matrix «level of economic security – strategy». The predictive effect of the regional component of the economic security of the national economy is determined through the implementation of the developed scientific and methodical approach. The mechanism of the economic security of the national economy, which takes into account the predictive effect of the regional component of the economic security of the national economy, is evolved.

Keywords: economic security, national economy, forecasting, regional aspect, strategy, authentication.

Наукове видання

ІВАНОВА НАТАЛЯ СЕРГІЇВНА

**ПРОГНОЗУВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Підписано до друку 12.11.2018 р.

Формат 60×84/16. Папір офсетний. Оперативна поліграфія.

Ум.-др. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 2,01. Тираж 120 пр. Зам. № 12-11/18-1

Видавництво «Діонат» (ФО-П Чернявський Д.О.)
пр. 200-річчя Кривого Рогу, 17, (зуп. «Спаська»),
тел.: (067) 46-46-102, (056) 401-12-53
Свідоцтво ДК 3449 від 02.04.2009 р.
www.dionat.com